

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

2009

Jiří Klimeš

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Sociální a humanitární práce

Jiří Klimeš

**Příčiny bezdomovectví u uživatelů služeb
Střediska pro lidi bez domova Samaritán
v Olomouci - bezdomovectví jako volba?**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jitka Skopalová Ph.D.

2009

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracoval samostatně a všechny použité prameny a literaturu jsem uvedl v závěrečném seznamu.

V Olomouci dne 10. srpna 2009

Děkuji Doc. PhDr. Jitce Skopalové Ph.D. za odborné vedení práce a vstřícnost.
Velké díky patří i Lukášovi Bednaříkovi, Dis. za inspirativní zpětnou vazbu.

Obsah

Úvod.....	6
1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY.....	8
1.1 <i>Operacionalizace pojmů</i>	8
1.2 <i>Typologie bezdomovectví</i>	10
1.2.1 <i>Základní členění</i>	10
1.2.2 <i>Typologie ETHOS 2007</i>	11
1.3 <i>Základní charakteristiky</i>	12
1.3.1 <i>Osobnost člověka bez domova</i>	13
1.3.2 <i>Potřeby člověka bez domova</i>	15
1.4 <i>Pohled společnosti na bezdomovce</i>	18
1.4.1 <i>Veřejné mínění</i>	18
1.4.2 <i>Mediální obraz bezdomovectví</i>	20
2 PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ	21
2.1 <i>Objektivní faktory</i>	23
2.2 <i>Subjektivní faktory</i>	25
2.3 <i>Subjektivní vnímání příčin bezdomovectví</i>	27
3 POMOC LIDEM BEZ DOMOVA	30
3.1 <i>Legislativní východiska</i>	30
3.1.1 <i>Evropská sociální charta</i>	30
3.1.2 <i>Listina základních práv a svobod</i>	31
3.1.3 <i>Zákon o sociálních službách</i>	32
3.2 <i>Formy praktické pomoci</i>	35
3.2.1 <i>Preventivní aktivity</i>	36
3.2.2 <i>Služby zaměřené na naplnění základních potřeb</i>	36
3.2.3 <i>Služby zaměřené na reintegraci a soběstačnost</i>	37
3.3 <i>Služby pro bezdomovce v Olomouci</i>	38
3.2.1 <i>Středisko pro lidi bez domova Samaritán</i>	40
3. PRAKTICKÁ ČÁST.....	43
1. <i>Úvod</i>	43
2. <i>Definice výzkumného pole</i>	44
3. <i>Užitá metodologie</i>	45
4. <i>Deskripce postupu</i>	46
5. <i>Realizace výzkumného šetření</i>	48
6. <i>Výsledky výzkumného šetření</i>	50
7. <i>Shrnutí</i>	53
ZÁVĚR.....	54

Úvod

V bakalářské práci se zabývám problematikou bezdomovectví optikou jeho příčin. Domnívám se totiž, že obecné povědomí o důsledcích bezdomovectví je mnohem silnější než povědomí o jeho příčinách. Jsme schopni podle jakéhosi primitivního klíče člověka bez domova rozpoznat a pojmenovat – to je bezdomovec. Takovým konstatováním sdělujeme mnohem více, než se na první pohled může zdát. Negativní důsledky bezdomovectví jsou jaksi mimoděčně ztotožněny s člověkem bez domova. Ten jakoby již nezastupoval sebe a svůj individuální osud, ale samotný jev bezdomovectví a jeho důsledky a průvodní jevy, které společnost není ochotná akceptovat.

Bezdomovci se nechce pracovat. Bezdomovec je na ulici z vlastní vůle. Bezdomovec žebrá peníze na alkohol. - Tyto tolik oblíbené a zažité charakteristiky často selhávají v momentě, kdy bezdomovce poznáme v kontextu jeho vlastního životního příběhu. Výběr tématu práce odpovídá této myšlence. Jejím smyslem je ukázat možné příčiny ztráty domova, nikoliv opakovat známé důsledky života na ulici.

Uvažujeme-li o bezdomovectví jako o volbě, měli bychom se také zamyslet nad tím, co se jeví být na bezdomovectví lákavé, a jaké jiné životní varianty máme k dispozici. Reakce na vzniklou nepříznivou situaci však není tak docela svobodná volba, ale tlak na člověka, jemuž může čelit, nebo se mu přizpůsobit. Jsem přesvědčen o tom, že poznáme-li výchozí situaci lidí bez domova s důrazem na jejich dětství a rodinné podmínky, nebudeme moci dále hovořit o volbě. Zdravý, krásný, bohatý a vzdělaný člověk z harmonické a funkční rodiny si jen těžko svobodně vybere život na ulici.

V obecné rovině je cílem mé bakalářské práce pojmenovat na základě dostupné literatury některé příčiny bezdomovectví, respektive faktory, které spolupůsobí na jeho vzniku. V praktické rovině je jejím cílem zjistit tyto faktory u konkrétních lidí prostřednictvím výzkumného šetření v Samaritánu – Středisku pro lidi bez domova v Olomouci.

Práce je rozdělena do teoretické a praktické části. Teoretickou část jsem koncipoval do tří hlavních kapitol, které nás logicky provázejí tématem

bezdomevctví. V první kapitole lze rozumět jako úvodu do zvolené problematiky, v druhé kapitole se věnují již příčinám bezdomevctví a ve třetí pomoci lidem bez domova, kde představují Středisko pro lidi bez domova v Olomouci. Práci uzavírá praktická část.

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

První kapitolu jsem pojal jako úvod do problematiky bezdomovectví, kde chci prostřednictvím pojmového vymezení objasnit, koho lze považovat za bezdomovce a v jakém smyslu, a dále toto pojmové vymezení prakticky rozvinout prostřednictvím typologie. Abychom se přitom nevzdálili skutečnosti, budu se věnovat i některým charakteristickým rysům bezdomovectví, jimiž bych rád přiblížil obraz konkrétního člověka bez domova. S bezdomovectvím má většina lidí nějaké zkušenosti - ať už vlastní, či zprostředkované médii nebo zkušenostmi jiných. Pohled společnosti na daný jev bude dalším tématem této kapitoly, neboť v jisté míře ovlivňuje jev samotný. Nebo jinak řečeno – strach, hostilita, zjednodušování a nezájem vytvářejí ve společnosti atmosféru, která jen těžko přeje marginalizovaným. A na předsudky budeme v textu ještě narážet.

1.1 Operacionalizace pojmů

Za **bezdomovce** označuje společnost nejčastěji osobu, která nemá domov a průvodním jevem takového stavu je přespávání venku, či využívání služeb charitních organizací. Těmto „bezdomovcům“ pak společnost přisuzuje „typický“ zevnějšek a chování. To však nemusí nutně vystihovat realitu, nebo ji vystihuje pouze v jedné z jejích viditelných forem. Vzhledem k veskrze negativnímu postoji společnosti vůči lidem bez domova, lze v souvislosti s označením „bezdomovec“ mluvit o labellingu (Klimeš, 2009, s. 8 - 9). Avšak navzdory pejorativnímu zabarvení a nepřesnosti je pojem „bezdomovec“ v naší řeči již natolik zažitý, že jen těžko bychom našli jiný jednoslovný ekvivalent označující osobu bez střechy nad hlavou.

Je zde patrný významový posun, kdy se dříve slova bezdomovec užívalo po vzoru německého *Heimatlose* či anglického *stateless* k označení osob bez státního občanství či domovského práva. Stejně tak pojmu rozumí i naše legislativa, kde „bezdomovec“ znamená „osoba bez státní příslušnosti“. Slovo bezdomovec tak, jak jej chápeme dnes, v naší legislativě není. Na některých místech v Zákoně o pomoci

v hmotné nouzi (§ 2, odst. 6 zákona 111/2006 Sb.) a v Zákoně o sociálních službách (§ 92, pís. b) zákona 108/2006 Sb.) se však hovoří o „**osobách bez přístřeší**“.

Daný jev či stav, ve kterém se bezdomovci nacházejí, se označuje jako **bezdomovectví**, případně **bezdomovství**. Z lingvistického hlediska jsou přijatelné obě varianty a obě se také vyskytují i v odborné literatuře. Existuje mnoho různých definic bezdomovectví a několik různých východisek pro jeho faktické vymezení. Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci, známá též jako FEANTSA, bezdomovectví popisuje jako „*absenci vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí*“ (2003, s. 3).

Bezdomovství v nejužším slova smyslu je podle Fitzpatrickové (2004) životní situace, kdy jsou „**osoby bez přístřeší** jakéhokoliv typu považovány za bezdomovce – například lidé spící na ulicích, noví imigranti a oběti živelných pohrom. Označení „**bez domova**“ je širší označení, které zahrnuje i ty, kteří žijí v nouzových a přechodných ubytovnách pro bezdomovce, jako jsou noclehárny, hostely a ubytovny. Zahrnuje i lidi, kteří pobývají v dlouhodobých institucích, jako jsou psychiatrické léčebny jednoduše proto, že jim nezajišťuje odpovídající bydlení. Jinou skupinu v této kategorii tvoří rodiny žijící v hostelích a na jiných místech, které jsou nevhodné pro dlouhodobé ubytování. Třetí definice zahrnuje i **lidi žijící v nejistých podmínkách**, přechodných podnájmech, dočasně bydlí u přátel či příbuzných nebo bydlících pod hrozbou ztráty bydlení, ve squatech apod. Mezi bezdomovce mohou být zahrnuti i lidé žijící v neadekvátních bytových podmínkách. To se netýká jen přeplněných ubytoven, které neodpovídají standardům, ale i případů, kdy je ohroženo osobní bezpečí a duševní pohoda jedince. Rodiny, které jsou společně nedobrovolně dlouhodobě ubytovány, protože si nedokážou zajistit oddělené ubytování, mohou být také považovány svým způsobem za bezdomovce.“ (Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2004, s. 15-16).

Při pokusech o vymezení pojmu nutně narazíme na mnohoznačnost toho, co označujeme jako „domov“. Matoušek (2005) upozorňuje, že „domov“ nelze chápat jako pouhé zázemí v technickém slova smyslu, ale zdůrazňuje psychologický a citový přesah místa, které je spojeno s určitou úrovní jistoty a bezpečí a k němuž člověka pojí hlubší vazby a patřičné emoce.

1.2 Typologie bezdomovectví

Bezdomovci netvoří homogenní skupinu lidí, ačkoliv ve společnosti převládá opačný názor. Ten je daný především tím, že je většině lidí známá pouze zjevná podoba bezdomovectví, která ve skutečnosti zaujímá jen výsek celé problematiky. Bezdomovce lze rozdělovat podle různých kritérií¹, je ale důležité nezapomínat, že každá kategorizace s sebou nutně nese i jisté zkreslení a zjednodušení, protože bezdomovectví bývá vždy komplexem několika jevů (Hradecký, 2004).

1.2.1 Základní členění

Základní a zřejmě i nejpoužívanější rozdělení bezdomovectví u nás představili Hradečtí (1996), kteří rozlišují bezdomovectví zjevné, skryté a potenciální.

Zjevní bezdomovci tvoří nejviditelnější a zároveň nejredukovanější část bezdomovecké populace (tamtéž). Celkový počet zjevných bezdomovců u nás není znám, víme ale, že v roce 2004 byl počet zjištěných bezdomovců v Praze 3 096 osob, z toho 2662 mužů (85,99 %) a 434 žen (14,01 %) ². Obdobné sčítání³ proběhlo i v Brně roku 2006 a celkový počet bezdomovců dosáhl 1 179 osob, z toho 852 mužů (72,5 %) a 327 (27,5 %) žen.

Fitzpatricková vyjmenovává tři podmínky podle Webba (1994), na základě kterých mohou být lidé považováni za „zjevné bezdomovce“:

- jejich bezdomovství je zaznamenáno v oficiálních statistikách, nebo mají-li o toto zažádáno, nebo jsou uznáni orgány místní správy za bezdomovce,
- jsou v kontaktu s organizacemi pro bezdomovce a/nebo pobývají v ubytovnách pro bezdomovce,
- spí venku na viditelných nebo známých místech, například v centru města.

---

¹ Janebová (1999) rozlišuje bezdomovce podle míry integrace v bezdomovecké subkultuře, Koukolík a Drtilová (2002) podle časového a geografického hlediska, či podle typologického hlediska osob bez domova. Šafaříková (1994) rozlišuje bezdomovce na základě délky trvání absence domova a Kozáková (1997-1998) podle podoby bezdomovectví či státní příslušnosti.

² In: HRADECKÝ, I. a kol., *Sčítání bezdomovců Praha 2004. Závěrečná zpráva.* s. 4.

³ In: PETŘÍK, M. a kol., *Sčítání bezdomovců v Brně, březen 2006.* s. 4.

Ti, jejichž bezdomovectví není zjevné ve všech těchto ohledech, bývají řazeni ke skupině **skrytého bezdomovectví** (Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2004). Skrytí bezdomovci, tak jak je chápe Janebová (1999), představují skupinu lidí bez střechy nad hlavou, kteří z nějakého důvodu nevyhledávají pomoc veřejných nebo charitativních služeb. Naopak často využívají přechodného ubytování u svých známých či příbuzných a tímto způsobem mohou dlouhodobě kočovat po „návštěvách“. Jejich celkový počet nelze z logiky věci určit, předpokládá se ale, že početně předčí bezdomovectví zjevné, čímž naplňuje známou představu ledovce, jehož větší část zůstává ukryta pod hladinou. Kvantitativní rozdíl mezi skupinou zjevnou a skrytou je v tom, že zjevné bezdomovectví může být determinující na celý zbývajících život a způsobit nenávratnou sociální marginalizaci jedince, kdežto skryté bezdomovectví v mnoha případech znamená pouze určité přechodné období nouze v životě člověka (tamtéž). Horáková (1995) předpokládá, že skryté bezdomovectví je oproti zjevné skupině mnohem více zastoupeno ženami. Vysvětluje to tím, že jsou ženy mnohem více vztahově zaměřeny, proto častěji využívají svých sociálních sítí, kdežto muži se propadnou až na dno vlastní sociální sítě (tamtéž).

Potenciální bezdomovectví podle názoru Pavelkové (2007) tvoří nejpočetnější skupinu. O jejich existenci mají úřady pouze minimální informace. Podle Haasové (2005) se totiž většinou závislosti na institucích brání. Tato dále uvádí, že potenciální bezdomovci vzbuzují dojem, že mají střechu nad hlavou, často se však jedná o přelidněné, zchátralé, zdravotně závadné byty či holobyty (tamtéž). Lze říct, že potenciálnímu bezdomovectví odpovídá kategorie *Nejisté bydlení* a *Nevyhovující bydlení* v rámci typologie ETHOS, které se budu ještě dále věnovat.

1.2.2 Typologie ETHOS 2007

V roce 2007 byla vytvořena typologie bezdomovství s názvem ETHOS 2007, která koresponduje s již zavedenou typologií používanou ve státech Evropské unie a zároveň odpovídá socioekonomickým podmínkám a dalším národním specifickým České republiky. Realizovalo ji Sdružení azylových domů v rámci projektu Strategie

inkluze bezdomovců v ČR v letech 2005–2007. Tým odborníků⁴ v čele s Iljou Hradeckým vycházel ze čtyř následujících koncepčních kategorií:

- **Bez střechy**

- zahrnující osoby přežívající venku a osoby v noclehárně

- **Bez bytu**

- osoby v ubytovnách pro bezdomovce či migranty, osoby v pobytových zařízeních pro ženy, uživatele podpory v bydlení či jiné osoby opouštějící instituce (věznice, zařízení pro děti a zdravotnická zařízení)

- **Nejisté bydlení**

- osoby ohrožené vystěhováním nebo domácím násilím, osoby s přechodným bydlením u příbuzných nebo přátel, osoby bydlící v nezákonně obsazené budově, na nezákonně obsazeném pozemku, či bez právního nároku

- **Nevyhovující bydlení**

- osoby žijící v provizorních a nestandardních budovách nebo v budovách, které nejsou určené k bydlení (např. maringotka, zahradní chata, pracoviště, nezkolaudovaná budova), osoby žijící v nevhodném bydlení (legislativně označeném za neobyvatelné) a osoby žijící v přelidněném bytě.

Typologie ETHOS 2007 skrze přesné zařazení každého bezdomovce do příslušné detailně vymezené skupiny umožňuje lepší pochopení jeho stavu. Typologii však nelze chápat jako definitivní, jak přiznávají její autoři, naopak má být dynamická aby byla s to reagovat na změny společnosti a postupné poznávání problematiky (Hradecký, 2007, s. 31 – 32).

1.3 Základní charakteristiky

V předchozí podkapitole jsem nastínil, že kategorizace bezdomovců je poněkud zavádějící. Pomáhá nám sice vymezit základní typy lidí bez domova z různých hledisek pro potřeby zkoumaných oblastí daného jevu, avšak s vědomím jejich generalizující vlastnosti. V této podkapitole se pozornost obrací spíše ke konkrétnímu člověku ve snaze charakterizovat, jaký je.

---

⁴ Mgr. Ilja Hradecký; PhDr. Miroslav Barták; David Cveček, DiS.; William M. Edgar, BA, M.Phil.; Ing. Pavel Ondrák; Pavel Pěnkava Petra Ruszová, DiS.

1.3.1 Osobnost člověka bez domova

Zde bych se rád věnoval osobě bezdomovce, především jeho sebepojetím, schopnostmi, chováním, ale také některými dalšími aspekty jeho života zahrnujícími vztahy s okolím a vnějším poznávacími znaky.

Začněme *sebepojetím*. Lidé bez domova mívají nízké sebehodnocení a jeho identita je typická přijetím negativního obrazu sebe sama, rezignací na změnu či pokusy o jeho zlepšení (Vágnerová, 1999). Prostředkem obrany vůči světu může být i bájevá lhavost (někdy též až münchhausenův syndrom⁵). Když o sobě a svém životě lidé bez domova lžou, je to často proto, aby před okolím zastřeli skutečnost za kterou se stydí, nebo kterou si nechtějí přiznat. Je to možný způsob zachování sebeúcty. Sebepojetí je formováno zpětnou vazbou, kterou člověku poskytují lidé v jeho okolí (Hayesová, 1993, s. 22). Aby mohl člověk rozvíjet svůj potenciál a schopnosti (sebeaktualizace), potřebuje k tomu pozitivní zpětnou vazbu. Pakliže se jí nedostává, což je v případě bezdomovců velmi pravděpodobné, sebepojetí tím utrpí značné škody. Mnozí si s sebou negativní sebepojetí nesou již z vlastního dětství a z orientačních rodin (tamtéž). Podobně mívají lidé bez domova nízkou sebedůvěru, což zpětně snižuje jejich úsilí cokoliv dělat a utvrzuje je to v apatii.

Lidé bez domova mívají snížené schopnosti v mnoha sociálních oblastech. V důsledku života na ulici se často neumějí ovládat a přiměřeně reagovat na různé situace (Kaprálová, 2005). Podobně je to i s komunikací a vystupováním na veřejnosti, kde se může odrážet život na ulici, nebo právě zmíněný nedostatek sebevědomí. Mívají sklony k vznětlivosti a někdy i k agresivnímu chování. Běžný život je pro ně náročný, a protože se jej neúčastní, odráží se to i v nepraktickém a neracionálním uvažování. Nejsou vždy zcela samostatní. Neumějí řešit svoje problémy ani se z nich poučit. Mívají sklony k depresím (tamtéž).

---

⁵ Münchhausenův syndrom, nebo též bájevá lhavost, je behaviorální komplex ve kterém pacienti smýšlejí svá anamnestická data a předstírají tělesné nebo duševní příznaky za účelem hospitalizace. Toto označení poprvé použil a popsal lékař Richard Asher v roce 1951. Název použil podle barona z Münchhausenu (1720-1797) proslulého svým vypravěčským uměním a smyšlenými historkami, který byl mj. předlohou pro hlavní postavu knihy „The Amazing Travels and Adventures of Baron von Münchhausen“, kterého v češtině známe jako Barona Prášila. In. URBAN, A., Münchhausenův syndrom, *Medicína pro praxi*, roč. 2004, č. 2, s. 81.

Sociální vztahy s většinovou společností bývají omezené. Spíše je charakterizuje vzájemná hostilita a apatie. Naproti tomu vztahy mezi bezdomovci vykazují na první pohled jisté rysy sounáležitosti, žel spíše symbiotické povahy. Vztahy v takových skupinách, které svedl dohromady společný status, bývají povrchní a situační. V nedostatku hlubších citových vazeb jsou lidé bez domova citově oploštělí, často také necitliví k sobě i druhým (tamtéž). Vzájemné vztahy může charakterizovat i způsob komunikace mezi bezdomovci, který Průdková a Novotný (2008) popisují jako paralelní monology, kdy si každý povídá to své bez ohledu na to, co říkají ostatní. Takovéto rozhovory snadno přecházejí v hádku. Někdy také bezdomovci vášnivě řeší globální, nebo filozofické problémy, k nimž se utíkají od svých vlastních potíží (tamtéž).

Průdková a Novotný (2008, s. 22-24) výstižně popisují *prvky bezdomovecké pouliční kultury*. Zároveň jsou docela poplatné veřejnému mínění a „typické“ představě zanedbaného obyvatele ulice, který se nám jeví v lepším případě jako kuriozní. Pokusím se jen ve stručnosti shrnout ty nejzajímavější. Oděv bezdomovců je typický nezvyklými kombinacemi, neboť roli zde hraje především praktická stránka odívání – tj. chránit se před chladem. Takto jsou na sebe vrstveny jednotlivé (často značně nesourodé) části oděvu, na nichž je patrné stáří, obnošenost a někdy i špína. Svůj zevnějšek mívají mnohdy velmi zanedbaný – zvláště jsou-li na ulici delší dobu a nemohou či nechtějí využívat služeb denních center (dlouhodobá absence hygieny, jsou špinaví, zapáchající, zarostlí vousem, s nečesanými vlasy, případně je trápí různí cizopasnici). Pro účely bydlení jim za útočiště slouží provizorní přístřešky v nepořádku a špíně, přičemž okolí bývá zasypáno odpadky či výkaly. Je však možné setkat se i se slušně vedenou improvizovanou domácností zbudovanou pod mostem či někde za městem, kde mohou nerušeně dělat ohně a mít psy. Trávení volného času (jímž je mnohdy mimo „zaopatřování“ se veškerý čas) je také docela ojedinělé (tamtéž). Vlastními slovy popisuje své trávení dne jeden z bezdomovců takto: „Nedělám nic, když potřebuju, tak vysomruju trochu jídla nebo peněz, když chci spát, tak spím.“ (Průdková, 2004). Nutno dodat, že oblíbeným trávením času je popíjení krabicového vína a kouření cigaret balených z tabáku z nasbíraných nedopalků.

1.3.2 Potřeby člověka bez domova

Vztah mezi vnitřním vyladěním člověka a jeho vnější situací určuje základní životní prostor, který existuje v určitém napětí mezi těmito vztahy. Ono vnitřní vyladění, o kterém hovoří Hradečtí (1996, s. 30), souvisí s hodnotovým systémem a motivacemi každého z nás, byť nemusí být vědomé, a významně ovlivňuje náš životní styl a celkové směřování. Zjednodušeně řečeno – na jedné straně jsou zde naše hodnoty a potřeby, na straně druhé objektivní životní realita, která s nimi může a nemusí korespondovat. Výsledek se odráží v našem životě.

Významný americký psycholog A. H. Maslow již v roce 1943 rozdělil potřeby člověka na **základní potřeby**, jimiž jsou:

- 1) fyziologické potřeby,
- 2) potřeba bezpečí a jistoty,
- 3) potřeba lásky, přijetí, sounáležitosti,
- 4) potřeba uznání a úcty,

a **metapotřeby**,

- 5) potřeba seberealizace.

Ve své známé pyramidě potřeb schematicky znázornil fyziologické potřeby na spodní příčce, jakožto základnu, bez jejíhož naplnění nelze pokračovat dále k metapotřebám. Základní potřeby musejí být naplněny alespoň do jisté míry, aby mohlo dojít k uspokojení potřeb vyšších, přičemž metapotřeby jsou výsledkem učení, mohou tedy u někoho být jen málo rozvinuty, anebo chybět docela⁶.

Lidé bez domova nepochybně patří k nejubožejším lidem ve společnosti. Mnohdy se jim nedostává těch nejzákladnějších fyziologických potřeb, jako jsou jídlo, pití, spánek, či potřeby regulace tělesné teploty. Někteří využívají služeb nízkoprahových zařízení, jiní „recyklují“⁷ (žijí se odpadky z popelnice), anebo

---

⁶ Srov. heslo *Maslowova pyramida* [online], dostupné na: <http://www.wikipedie.cz>.

⁷ Slova „recyklovat“ se užívá jako výrazu pro živení se odpadky z popelnice. Zvláštní je, že tato činnost pomalu přestává být doménou bezdomovců a sociálně vyloučených! Obraz postavy nevábného vzhledu vybírající zkažené zbytky potravin z popelnice na sídlišti pomalu stírdá mnohem sofistikovanější řešení, který konzumní kapitalismus nabízí. Jedná se o zboží, jemuž končí záruční lhůta a které větší supermarkety vyhazují hromadně do svých kontejnerů. Jídlo není zkažené a je v neporušených obalech. Zvlášť v západní a jihozápadní Evropě tohoto způsobu stravování využívají studenti a alternativní mládež, pro něž není recyklace nutností jako spíš úsporou a vyjádřením životního postoje.

získávají peníze na jídlo z činností, jako je například sběr surovin, které se dají zpeněžit (vratné lahve, železo, měď, hliník aj.), nebo třeba žebrání.

Na bezdomovce je často pohlíženo jako na asociální, až protispolečenská individua. Není ovšem bez zajímavosti, že právě ony nenaplněné fyziologické potřeby dávají člověku sílu snášet život ve špíně, nejistotě, nebezpečí a opovržení okolí, respektive jsou naprosto druhořadé člověku, který po několik dní nejedl a nespál. Můžeme soudit bezdomovce za jejich mnohdy vulgární a agresivní projevy, stejně jako nás může obtěžovat jejich vzhled, zápach, potažmo přítomnost jako taková. Mělo by nás však spíše znepokojovat něco jiného: veškeré nestandardní projevy lze ospravedlnit nestandardními podmínkami jejich života. A co je horší – možnosti ospravedlnit se vždy svým nedostatkem mnozí lidé bez domova často a hojně využívají. A někdy jí dokonce obrací vůči ostatním lidem jako zbraň a manipulativní prostředek k prosazování svých zájmů i jako citové vydírání. Příkladem by mohlo být ostentativní žebrání, někdy až zneužívající své pozice:

Pražský prodejce Nového prostoru Milan Kusý se ve své rubrice *Stalo se že...* dělí o své zkušenosti s pražskými žebráky: „*Znám jich několik a jejich král sídlí právě u mě, na Vltavské. Dokáže tak úpěnlivě naříkat, že si může dovolit žít i svou ochranku, která ho ze všech stran hlídá a varuje před policií. Ještě ke všemu mě zdraví slovy ahoj pane kolego!*“ Jiný takový „kolega“ se Kusému svěřil se svými metodami: „*Vím, ve kterých hotelích kdy snídají cizinci. Do koše před hotelem si připravím plesnivý rohlík a když vycházejí ven, vytáhnu ho a začnu očuchávat, jestli by jako byl ještě k jídlu. Tím vzbudím soucit a oni mi začnou dávat prachy na jídlo.*“⁸

Jen těžko můžeme rozlišit, koho přivedla na ulici nezaviněná bída a kdo na dobročinnosti jen parazituje⁹. Druhým příkladem může být arogance při domáhání se služeb na denním centru:

---

⁸ KUSÝ, Milan. *Stalo se že...*, Nový prostor. Praha: Europrint, a. s., 1999- Roč. 2009, č. 333. ISSN 1213-1911.

⁹ Touto otázkou se mj. zabývá výborný dokumentární pořad České televize *Právo žebrat?* z roku 2003 (scénář a režie T. Škrdlant). Pozn. autora

Asi čtyřicetiletý muž přijde na denní centrum v Olomouci pro jídlo. U okýnka je mu nabídnuta polévka, kterou nemá rád. Hlasitě se tedy dovolává „té dobré polévky, co byla minulý týden“. Když je mu slušně vysvětleno, že jinou než nabízenou dostat nemůže, protože žádná taková není. Tvrdí, že není žádný povel, že si zaslouží slušné zacházení, protože je chudák, a že zaměstnanci charity mají povinnost se o něj postarat, protože je bezdomovec a oni ne.

Zmíněné příklady se mohou jevit jako malicherné. Neobracím je proti lidem bez domova, ani jimi nechci posilovat všeobecné předsudky, mají především ilustrativní význam toho, že čím bezdomovci vzbuzují soucit, mohou stejně tak vyvolávat u lidí vyvolávat odpor. Musí být zřejmě velmi obtížné „potloukat se“ po světě bez veškerého zázemí a zároveň si uchovat důstojnost, nesmířit se se svým statutem a tím pádem nemoci využívat jeho „výhod“ pro snadnější zaopatření základních potřeb. Můžu dosvědčit, že osobně jsem poznal asi dva nebo tři lidi bez domova, kterým se to daří. Mnohem častější je však opak, který Vágnerová (2004) označuje jako „stereotypní vegetování, mnohdy spojené s užíváním alkoholu a drog“.

Potřeby lidí bez domova jsou různé a leckdy na ně rezignují. Buď není vůle cokoli měnit, anebo opakovaná selhání a neúspěchy z minulosti člověka přivedli k apatii, rezignaci a fatalismu (Kaprálová, 2005, s. 32-33). U některých uživatelů služeb azylového domu jsem vyzoroval, že je také žene kupředu jen jakási setrvačnost, ovšem beze snahy k jakémukoliv vychýlení od „vyšlápnuté pěšiny s neveselými vyhlídkami“, zvláště vyžadovalo by to nějaké úsilí. Ke vzpruze a mobilizaci jejich sil často nestačí ani hrozba toho, že jsou služby ubytovny časově omezené. A někteří lidé se tak vracejí po ukončení ubytovací smlouvy na ulici stejně, jako z ní před půlrokem přišli.

K potřebám bezdomovců Kaprálová (2005, s. 33) ještě uvádí následující: potřeba stimulace a získávání nových zkušeností je snižena, ba dokonce nežádoucí. Potřeba citového vztahu, jistoty a bezpečí většinou také není naplněna. Mezi bezdomovci je vysoká četnost emočně deprivovaných lidí, která se dává poznat idealizací minulosti, vazbou na zvíře (nejčastěji psa) jakožto náhražkou lidského společníka, či bájnou lhavostí jakožto obranou reakcí. Potřeby seberealizace se nedostává vůbec, s čímž kromě Maslowovy interpretace souvisí i nedostatek svědomí a sebeúcty. Výrazně oslabena je též potřeba otevřené budoucnosti, protože se sama

o sobě jeví jako nepříznivá a protože pozornost lidí bez domova je plně absorbovaná v přítomnosti (tamtéž).

1.4 Pohled společnosti na bezdomovce

Postoje společnosti k bezdomovectví se různí. Průdková a Novotný (2008) uvádějí, že jedním extrémem je nekritický soucit, druhým pohrdání a nenávisť. Přístup laické veřejnosti k problematice zpravidla postrádá věcnost a racionalitu, protože jej silně ovlivňují emoce a zkušenosti s chováním jednotlivých bezdomovců. Je velmi časté, že si člověk utvoří obrázek o bezdomovcích na základě jediné zkušenosti a o hloubce svého vhledu do složité problematiky zůstane přesvědčen – sverepě a o to mylněji.

1.4.1 Veřejné mínění

Z průzkumu veřejného mínění Institutu pro výzkum veřejného mínění z roku 1997 plyne, že necelá polovina naší populace si myslí, že bezdomovci jsou bez domova, protože nechtějí pracovat. Častými reakcemi na přítomnost bezdomovců jsou odmítání, lhostejnost, pohrdání, což neuniká ani bezdomovcům a dotýká se jich to (Průdková, Novotný, 2008). Postoje laické veřejnosti k bezdomovectví jsou též stavěny do souvislosti s takzvanou atribuční chybou¹⁰ (tamtéž).

Veřejné mínění prochází svým vývojem stejně jako společnost sama. Lze předpokládat, že na počátku 90. let, kdy byla společnost konfrontována s bezdomovectvím jakožto zcela novým jevem (do té doby přítomným jen latentně), byl její postoj spíše odmítavý. Zda se od té doby něco změnilo, lze ilustrovat srovnáním výsledků anket občanského sdružení Naděje pořádaných v roce 1993 a 1996¹¹ a ilustrativní šetřením Vladimíry Kaprálové uskutečněným v roce 2005¹².

---

¹⁰ Tento sociologický pojem vyjadřuje tendenci, kdy neúspěchy druhých připisujeme jejich neschopnosti či lenosti, kdežto příčinu vlastních neúspěchů vidíme v nepříznivé okolnosti. Naopak – úspěch druhých vidíme jako náhodu a vlastní úspěch rádi připisujeme svým schopnostem jako je píle, pečlivost, vytrvalost a vynaložené úsilí. V důsledku pak velká část společnosti příčinu bezdomovectví připisuje neochotě pracovat, zálibě v trestné činnosti a asociálním způsobu života, pročez se odmítá jimi dále zabývat. Za svou situaci si zkrátka lidé bez domova mohou sami a podle všeho jim i vyhovuje.

¹¹ In. HRADEČTÍ, V. a I., *Bezdomovství – extrémní vyloučení*, s. 8-10.

Anketa sestávala ze tří otázek:

1. Kdo jsou podle Vašeho mínění bezdomovci?
2. Jak se podle Vašeho mínění může člověk stát bezdomovcem?
3. Jak byste řešil(a) problém bezdomovství?

V anketě v roce 1996 odpovídalo 107 z celkem 400 oslovených občanů. Převážně to byly ženy a lidé spíše staršího a středního věku. Kaprálové (2005) v jejím ilustrativním šetření odpovědělo 60 lidí rovnoměrně pokrývající věkové spektrum od 15 do 70 let, polovina z toho byly ženy, polovina muži. Zatímco v roce 1996 dotazovaní odpověděli, že bezdomovci jsou *kriminální delikventi* (31%) či *propuštění vězni* (13%) a 37 dotazovaných (35%) nedovedlo posoudit, v roce 2005 odpověděla poměrná většina, že bezdomovci jsou tuláci (56%). Že bezdomovci jsou kriminální delikventi, si myslelo pouhých 7% a stejný počet dotazovaných si myslel, že jsou bezdomovci propuštění vězni. Na druhou otázku dotazovaní v roce 1996 odpověděli, že bezdomovcům se nechce pracovat (34%), že odešli od rodiny (20%). 22% dotázaných přiznalo, že neví. Oproti tomu výsledky Kaprálové se značně liší. Podle jejích výsledků většina dotazovaných spojuje příčinu bezdomovectví se ztrátou práce a bytu (celých 62%). Podobný posun ve vnímání bezdomovectví lze sledovat i u třetí otázky. Zatímco v první zmiňované anketě by problematiku bezdomovectví řešilo 34% dotazovaných represivně za pomoci policie, 27% nedokázalo odpovědět a ostatní se rovnoměrně přikláněli k variantám jako obec, lékař, stát, či charitativní organizace, v roce 2005 převažoval ten názor, že by se bezdomovectvím měl zabývat stát (47%), obec (33%) a charitativní organizace (15%).

Kaprálová tedy srovnáním anket dokazuje, že určitý posun v náhledu společnosti na bezdomovce se opravdu uskutečnil.

---

¹² In. KAPRÁLOVÁ, V. *Lidé bez přístřeší*. Olomouc, 2005. Diplomová práce obhájená na Univerzitě Palackého na pedagogické fakultě.

1.4.2 Mediální obraz bezdomovectví

Podobnou unáhlenost, jakou lze pozorovat v postojích občanů k bezdomovectví, vykazují i zmínky o bezdomovectví v médiích, protože téměř vždy mají jednostranný pohled, jehož cílem je upoutat pozornost (Průdková, Novotný, 2008). Vlivem médií na společnost se ve svých pracích blíže zabývají například Jan Jiráček, Marek Mičienka anebo Jan Stern.

V období mrazů a obzvlášť kolem Vánoc se bezdomovectví stává vděčným tématem nejen televizního zpravodajství a to s patřičně emotivním nábojem. Naopak v novinových článcích týkajících se drobné kriminality bývá na bezdomovectví toho kterého pachatele až zbytečně poukazováno (tedy ne „*Byla vykradena trafika, pachatel dopaden*“, ale „*Bezdomovec vykradl trafiku*“). Souvislostmi mezi mediálním obrazem bezdomovectví a postojem veřejnosti k dané skupině se zabývala též Kráčmarová (2009), která s tvrzením Průdkové a Novotného polemizuje. Kráčmarová sledovala v období od září do prosince roku 2008 novinové články nejčtenějších českých periodik (Blesk, MF Dnes, Právo, Lidové noviny a Hospodářské noviny), které se přímo týkaly lidí bez domova. V celkem 69 článcích pak bezdomovci nejčastěji figurovali jako oběti trestné činnosti, fyzického napadení, týrání, či diskriminace. Objevily se i články, které poukazyvaly na nelegální činnost bezdomovců či jejich agresivitu a dále množství článků zaměřené na nově vytvořené služby a činnosti již fungujících zařízení. „Negativní pojetí bezdomoveckého života sice znatelně převažuje, avšak v článcích můžeme pozorovat i snahu pomoci a ochotu ocenit bezdomovce, jestliže vykonají něco dobrého a prospěšného. Předpoklad, že média prezentují lidi bez přístřeší vesměs negativně, se tedy nepotvrdil.“ (Kračmarová, 2009, s.56).

2 PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ

V této kapitole, jak napovídá její název, se budu věnovat příčinám bezdomovectví. Předmětem mého zájmu byly subjektivní a objektivní faktory ovlivňující vznik bezdomovectví, ale pro srovnání jsem zahrnul i interpretace samotných bezdomovců z výsledků výzkumných šetření, které sledovaly subjektivní vnímání příčin bezdomovectví. Dotkl jsem se též problematiky ohrožených osob a spouštěcích mechanismů, která s tématem úzce souvisí.

Ohrožené osoby

Že jsou některé osoby bezdomovectvím ohroženy více než jiné, je poměrně dobře známým faktem. Obecně jsou více ohroženi lidé se sníženou schopností adaptability, kteří nedokáží z různých důvodů čelit změnám ve společnosti, novým situacím a nárokům v životě i v zaměstnání. Hradečtí (1996) vyjmenovávají následující skupiny lidí:

- a) lidé vyloučení z hospodářského života (dlouhodobě nezaměstnaní),
- b) mládež, která se nedovede hospodářsky uchytit,
- c) invalidé (lidé s tělesným, smyslovým a mentálním postižením),
- d) rodiny s nemocným členem, o kterého pečují,
- e) nestabilní rodiny,
- f) staří lidé
- g) ženy (společenská diskriminace přes ústavou zajištěnou rovnoprávnost),
- h) lidé institucionálně poznamenaní (dětským domovem, výchovným ústavem, vězením),
- i) příslušníci minorit (u nás zejména Romové),
- j) cizinci (uprchlíci, migranti, přesídlenci).

Toto ohrožení pak zvyšují další okolnosti a události. Králová¹³ hovoří o tzv. **spouštěcích mechanismech**, mezi které řadí:

---

¹³ KRÁLOVÁ, J. *Bezdomovectví*. [online], [cit. 2009-4-7], dostupné z: <<http://www.upol.cz/fakulty/lf/struktura/pracoviste/ustav-socialniho-lekarstvi-a-zdravotni-politiky/phdr-jaroslava-kralova>>

- vztahové problémy v rodině (zejména u mladých lidí jde o útěk z rodiny);
- úmrtí partnera nebo rodičů (zejména senioři, mladiství);
- znevýhodnění na trhu práce z různých důvodů (vysoký věk, nedostatečné vzdělání, pohlaví, záznam v rejstříku trestů);
- migrace do metropole, většího města (představa snadného získání zaměstnání);
- neschopnost plnit podmínky spojené s užíváním bytu (dluh na nájemném, nezákonná výměna či prodej bytu);
- ztráta možnosti užívat byt (rozvod, majitelé se snaží zbavit nájemníka);
- nekonvenční způsob života jako řešení problému (tuláctví, sezónní práce);
- různé druhy závislostí.

Na základě souhrnné analýzy výzkumů bezdomovectví ve Velké Británii představili Fitzpatricková, Kemp a Klinker (2004, s. 46) následující zjištění, z nichž lze předpokládat, kdo je bezdomovectvím ohrožený ve větší míře:

- samostatně žijící lidé (především muži) mají 4x vyšší šanci stát se bezdomovci,
- samostatně žijící rodič s dítětem je 17x více ohrožen bezdomovectvím,
- z hlediska stáří jsou nejvíce ohroženi mladí lidé ve věku do 29 let,
- muži jsou ohroženi výrazně více než ženy (ženy ovšem zůstávají častěji ve skrytém bezdomovectví),
- lidé z etnických minorit přespávali na ulici méně častěji než „bílí“ a naopak více využívali různé ubytovny a noclehárny,
- bezdomovci se častěji stanou obyvatelé velkých měst než obyvatelé venkova.

Janebová (1999) se domnívá, že aby se člověk stal bezdomovcem, musí jej nejdříve potkat určitá událost, která jej vyvede ze zaběhnuté stopy (uvádí například ztrátu zaměstnání, smrt blízké osoby, nervový zlom, těžký rozvod, násilí v rodině, sexuální zneužívání či jen zlomená noha). Následnou událostí, která teprve může člověka dovézt až k bezdomovectví, je absence pomocné ruky někoho blízkého.

Těžko bychom v kasuistikách hledali pouze jedinou příčinu vedoucí ke ztrátě domova. Faktorů, které buď přímo ovlivňují vznik bezdomovectví, nebo tomuto jevu významně přispívají, naopak bývá celá řada. Některé problémy je možné s pomocí

rodiny, přátel či státu řešit, avšak jejich nakupení se může nakonec v život na ulici skutečně vyústit. Tím spíš, je-li člověk zlomený vnitřně a jeho úsilí vystřídá apatie, rezignace a negativní postoj vůči sobě i světu. Mluvíme-li o faktorech, které jsou za bezdomovectví zodpovědné, můžeme tím nepřímo charakterizovat povahu bezdomovectví jako takového. Je to tím, že co se u jednoho ukazuje jako spouštěč ztráty domova, u druhého může znamenat právě již výsledek žití na ulici. „K některým jevům spojeným s bezdomovectvím může člověk inklinovat dodatečně, což jej v dané subkultuře zpětně uzavírá a v negativním slova smyslu determinuje. Například alkoholismus, který je s touto sociální skupinou běžně spojován, může vést ke ztrátě zaměstnání, domova i rodiny. Jsou zde však bezdomovci, kteří začali pít až v důsledku vnitřní rezignace, v touze po úniku z děsivé reality, či prostě jen z vůle přežít v zimě venku.“ (Klimeš, 2009, s. 11).

Ostatní faktory se běžně rozdělují na **objektivní** - tedy ty, které jsou tvořeny objektivní společenskou realitou, jíž se nedá vzdorovat, a **subjektivní**, které vyplývají z individuální situace, okolností či schopností každého jednotlivce (Vágnerová, 2004).

2.1 Objektivní faktory

Objektivní (nebo též *strukturální*) faktory ovlivňující bezdomovectví, jsou udávány státem a společností směrem k jednotlivci. Souvisejí se sociální politikou státu, sociálním zákonodárstvím, bytovou, zdravotní a migrační politikou, politikou zaměstnanosti, investicemi do školství, či například stavem ekonomiky. Pavelková (2007) uvádí, že zmíněné faktory se odrážejí např. v dodržování lidských práv, v respektování práva a rovných příležitostí pro všechny občany, ve vzdělanosti občanů, možnosti uplatnění v zaměstnání, v sociální ochraně, v zabezpečení ve stáří a nemoci, zaměstnanosti mladých lidí, xenofobii, etnických problémech, emigraci apod. (tamtéž).

Podle Národního akčního plánu sociální začleňování na léta 2004-2006 jsou nejčastějšími strukturálními příčinami bezdomovectví následující jevy:

- strukturální změny ve společnosti, zejména změny na trhu práce,
- změny ve struktuře rodin,
- nedostatečné zabezpečení podporovaného bydlení pro sociálně slabé a pro občany opouštějící ústavní zařízení a osoby se zdravotním postižením.

Nedostatek pracovních příležitostí (zvláště umocněný znevýhodněním některých jedinců na trhu práce) a propouštění zaměstnanců (tedy to systémové, bez zavinění zaměstnanců) lze také zařadit do objektivních příčin. Ztráta zaměstnání je možná vůbec nejčastějším prvním krokem vstříc ztrátě domova. Bez patřičné specializace je stále obtížnější nové pracovní místo sehnat a pro starší občany, u nichž je konkurenceschopnost minimální téměř nemožné. K obtížím spojeným s nedostatkem financí a mnohdy demotivujícímu shánění nového místa přibývá i ochabení či ztráta sociálních kontaktů stejně jako ztráta pracovních návyků. Přičteme-li ztrátu sebeúcty a víry ve své schopnosti (obzvláště tedy pokud člověk přijde o práci bez vlastního přičinění), lze očekávat, že u osobnosti nezaměstnaného začne docházet k negativním změnám, které se později odrazí i v jeho životním stylu – v některých případech ústícím až v rodinnou krizi a odchod od rodiny.

O nedostatečné podpoře občanů opouštějících ústavní zařízení hovoří například Národní zpráva o stavu bezdomovectví z roku 2006¹⁴. Podle ní činí podíl bezdomovců, kteří mají s ústavní výchovou zkušenost 30-40 %. V dětských domovech žije v ČR cca 20 000 dětí do věku osmnácti let, což znamená, že každoročně opouští dětské domovy přes tisíc mladých lidí. V domech na půli cesty nachází útočiště jen zlomek z nich (míst je necelých pět set a bydlí v nich lidé ve věku 18-25 let). Podobné je to s vězni propuštěnými z výkonu trestu. Ve věznicích jsou sice výstupní oddělení, ve kterých se mají vězni připravit na propuštění, ale jen malý podíl vězňů jím prochází. Vězeňská služba navíc nevede evidenci o propuštěných, kteří se nemají kam uchýlit, ani nezná jejich celkový počet. Často z důvodu toho, že podmíněčně propuštění vězni mají tendenci tajit, že se nemají kam vrátit z obavy, že by to mohlo ohrozit jejich podmíněčné propuštění. Jindy zase propuštěný zjistí až doma, že jeho místo již zaujal někdo jiný a končí na ulici

---

¹⁴ Dostupné na serveru Ministerstva práce a sociálních věcí <<http://www.mpsv.cz>>.

nepředvídaně. Vhodná je spolupráce vězeňské služby s NNO poskytujícími sociální služby.

2.2 Subjektivní faktory

Subjektivní faktory lze podle Hradeckých (1996) rozdělit do čtyř kategorií: faktory materiální, faktory vztahové, faktory osobní a faktory institucionální.

1) faktory materiální

Mezi tyto patří ztráta bydlení, bydlení nejisté, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost a další. Společným důsledkem nezaměstnanosti a zadlužování je **chudoba**¹⁵. Graves (1991) chudobu považuje za samostatný rizkový faktor, který potenciálně spojuje všechny bezdomovce, protože lidé, kteří nejsou chudí, se mohou bezdomovectví vyhnout i když budou vystaveni osobním krizím. Tomuto tvrzení se však vymykají například patologičtí hráči, kteří své jmění nechávají v automatech, či psychicky nemocné osoby, které nemusejí být schopné rozumět s penězi hospodařit (Klimeš, 2009). V každém případě je chudoba ve smyslu nedostatku finančních prostředků nebo neschopnost s těmito prostředky smysluplně nakládat, jistě tou nejzákladnější příčinou bezdomovectví. Jak ale dodává Průdková a Novotný (2008) zdaleka to nebývá příčinou prvotní.

V souvislosti s nezaměstnaností hovoří Mareš (2002) o tzv. underclass, které popisuje jako heterogenní skupinu dlouhodobě nezaměstnaných lidí, kteří nemají dostatečnou kvalifikaci, jsou závislí na dávkách sociálního státu a aktivitách v neformální ekonomice. Prostředí underclass většinová populace považuje za anomické především kvůli její charakteristické rezignaci, kriminalitě, alkoholismu a například minimálním respektem vůči autoritám (tamtéž).

2) faktory vztahové

---

¹⁵ „Chudoba je stav, kdy lidé nejsou schopni získat prostředky k tomu, aby mohli zajistit svou existenci jako základní životní nutnost v dané společnosti. Je to stav, kdy životní podmínky a uspokojení základních životních potřeb není zabezpečeno dostatečnými příjmy, a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit (stáří, invalidita, péče o dítě) a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznána jako minimální.“ KREBS, V., *Sociální politika*. s. 107.

Vztahové faktory zahrnují rodinné a manželské problémy, rozvody rodin a rozpady partnerství, a jinak dysfunkční rodiny ať už z důvodu násilí, sexuálního zneužívání, či nadužívání drog a alkoholu. Ochabení tradiční rodiny a pocitu odpovědnosti za své blízké se odráží v mnoha oblastech. Namísto dřívějšího mezigeneračního soužití je častější osamělost starých lidí. Z minulého režimu mají mnozí stále vštípeno, že některé funkce rodiny má suplovat stát. Předpokladem sociálního státu je ovšem princip participace a subsidiarity. Totiž především rodina jako základní jednotka společnosti musí vykazovat sounáležitost a solidaritu mezi jejími členy. Primárně tedy selhává lidský faktor, na který instituce nestačí účinně reagovat.

Šetření Hradeckých (1996) ukázalo, že až 80 % bezdomovců z okolí hlavního nádraží v Praze je poznamenáno nějakou krizí rodiny z dětství. Mezi bezdomovci najdeme ty, kteří prožili své dětství jako sirotci, nechtěné či odebrané děti, anebo kteří vyrůstali v deformovaných, neúplných či nefunkčních rodinách (Hradecký, 1998). Deformovanými a neúplnými rodinami se zde míní svobodné matky, nebo rozvedené matky a otce, kteří se starají o vlastní dítě, dále rodiny, v nichž dítě vyrůstá s nevlastním rodičem - obzvláště pokud se nevlastní rodičové vícekrát obměňují a také volné svazky. Nefunkční rodiny dále Hradecký dokazuje na případech, kde je dítě zneužíváno, týráné, či jinak zanedbávané, a na rodinách, v nichž se vyskytuje závislost na alkoholu či drogách, nebo kde některý z rodičů trpí psychickou poruchou (tamtéž, s. 8).

3) faktory osobní

Do této kategorie bychom mohli zahrnout zdravotní handicap, například chorobu, invaliditu, zdravotní problémy důsledkem alkoholismu či jiné závislosti, duševní onemocnění nebo omezené kompetence a dovednosti, které bývají významnou překážkou na pracovním trhu či nesamostatnost a jiné osobní vlastnosti, které nějakým způsobem brání přizpůsobit se požadavkům společnosti a odsouvají je na okraj či ze společnosti přímo vylučují (Vágnerová, 2004).

4) faktory institucionální

Institucionální faktory souvisejí problémem, před nímž stojí člověk propuštěný z výkonu trestu, psychiatrické léčebny, či dětského domova a nemá se

kam vrátit, ať už to je tím, že nikdy rodinu neměl nebo ho rodina odmítá přijmout. Této problematice jsme se věnovali již v předchozí podkapitole. Domnívám se totiž, že nedostatečná podpora těchto lidí je systémovým nedostatkem. Samozřejmě by bylo ošidné polemizovat o vině nepodmíněně trestaných, jejich podmínkách a následných příležitostech, nicméně si troufám říct, že pokud společnost neposkytuje vězňům podmínky pro návrat či začátek do normálního života, nemá ani právo soudit recidivu či opovrhovat bezdomovci.

Kromě bezprizornosti při návratu z institucionálních zařízení je důležitým faktorem také psychická stopa, kterou mohou v člověku tato zařízení zanechat. Výsledkem ústavního života, kde panuje striktní režim, je pak v běžném životě nesamostatnost, nedostatek zkušeností a znalostí utvářející hodnoty a normy týkající se práce, vzdělání a aktivit volného času (Slezáková, 1998). Bývají nezralí psychicky i sociálně, mají sklony k nestandardním způsobům chování.

2.3 Subjektivní vnímání příčin bezdomovectví

Dosud jsme mluvili o příčinách bezdomovectví jako více či méně nezúčastnění pozorovatelé. Zajímavé vyvážení odborných disputací o původu bezdomovectví jsem našel v publikaci *Proč lidé spí venku a kdo jsou tito lidé*. Zde byly zveřejněny výsledky výzkumného šetření, které proběhlo pod stejným názvem v Praze a Havířově. Cílem šetření bylo zjistit, jak tamní lidé bez domova vnímají svoji situaci. Respondenti odpovídali na čtyři otázky týkající se vztahu k poskytovaným službám, vidění vlastní budoucnosti, příčiny jejich bezdomovectví a odpovědnosti za jejich stav. Blíže se zde budu zabývat posledními dvěma otázkami.

Výzkumné šetření bylo provedeno mezi klienty pražské poradny pro osoby v nouzi (prostřednictvím přímých rozhovorů s vedoucím poradny, který odpovědi anonymně zaznamenával), dále šetřením v rámci streetworku v Praze a Havířově (u obou využili streetworkeři písemných dotazníků). Ačkoliv bývá bezdomovectví kombinací různých příčin a zátěží, které nakonec vyústí sociálním selháním, respondenti byli vyzváni k tomu, aby uvedli jednu (hlavní) příčinu, které přičítají svůj stav a aby uvedli jednoho „viníka“, který za jejich bezdomovectví nese zodpovědnost.

Subjektivně vnímaná příčina, proč se stal bezdomovcem

Z celkem třiceti havířovských respondentů označilo za příčinu svého bezdomovectví problémy v rodině 33 %. Dalších 24 % dotázaných uvedlo návrat z výkonu trestu, 16 % ztrátu zaměstnání, 13 % problém s alkoholem, 11 % zdravotní stav, nemoc, zdravotní postižení a u 3 % se příčinu nepodařilo zjistit.

V pražské poradně odpovídalo celkově sto osob, kteří jako nejčastější příčinu jejich bezdomovectví uvedli vztahové problémy v rodině (47 %), dále ztrátu bydlení (26 %) a třetí nejčastější příčinou byl návrat z výkonu trestu (14 %). V malém zastoupení zazněly i odpovědi jako odchod z dětského domova či duševní onemocnění. Problémy s alkoholem zde překvapivě nezmínil žádný dotazovaný.

Pražští streetworkeri oslovili 70-80 lidí žijících na ulici, avšak odpovídalo pouze 51 z nich (z toho 8 žen a 8 bylo občanů Slovenska). Převyšuje-li součet u některých otázek 100 %, bylo uvedeno více než jeden důvod. U první otázky většina uvedla problémy v rodině, v partnerských vztazích, ve vztazích s rodiči, úmrtí (43%), ztrátu zaměstnání, dluhy, bankrot, neschopnost platit nájemné (19%) a jinou ztrátu bytu (14%). V poměrně malém zastoupení zazněly odpovědi jako návrat z dětského domova, nemoc, úraz, či návrat z vězení a další.

Subjektivně vnímaná odpovědnost za stav bezdomovství

V Havířově většina dotázaných za viníka svojí situace označili sebe samé (39 %), dále odpovídali rodina, matka, otec (23 %), k variantě manželka, družka se přiklonilo 15 %. Ostatní viní za svůj stav společnost, veřejnou správu a okolí (12%). Jiné odpovědi, nebo bez odpovědi zůstalo 11 % dotázaných.

V pražské poradně zazněly následující odpovědi: společnost (32 %), rodina (22 %), osud (14 %), já sám (11 %). Ostatní důvody uvedlo 21 %.

Nadpoloviční většina pražských bezdomovců kontaktovaných prostřednictvím streetworku označila za původce svojí situace sebe samé (60 %)! 18 % uvedlo společnost, stát, zákony, vláda, 16% rodina, 10 % majitel domu, zaměstnavatel. Někteří připisují zodpovědnost za svůj stav alkoholu (4 %).

Výsledky šetření se z hlediska jednotlivých skupin respondentů se od sebe lišily. Lze však říct, že sami bezdomovci považují nejčastěji za příčinu svého bezdomovectví neshody v rodině a neschopnost řešit vztahové problémy (skoro polovina všech respondentů), propuštění z výkonu trestu a ztrátu zaměstnání. Vlastní odpovědnost za svůj stav si připouští 39-60 %, v poradně to bylo pouze 11 % respondentů (Hradecký, 2005).

Na závěr kapitoly lze říci, že objektivní faktory ovlivňují formu bezdomovectví, zatímco ty subjektivní mají vliv na jeho trvání a šance jednotlivce na návrat do společnosti (Štěchová, 2008). Hranice mezi těmito skupinami faktorů nejsou vždy jednoznačné, protože se vzájemně ovlivňují a spolupůsobí v nejrůznějších kombinacích a intenzitě. Souběžný výskyt některých uvedených faktorů nebezpečí výskytu bezdomovectví významně zvyšuje (tamtéž).

Je důležité nezapomínat, že dostat se na ulici není nijak zvlášť složitý proces a bez domova se může snadno a rychle ocitnout kdokoli z nás a to bez ohledu na to, že (prozatím) do žádné z ohrožených skupin lidí nepatříme a že svým jednáním možná rizika minimalizujeme. Pravděpodobnost je u ohrožených osob sice větší, ale právě sled velmi nepravděpodobných událostí mnohdy předchází ztrátě střechy nad hlavou (jak mimochodem dokazují některé kazuistiky). Podobnými úvahami nechci dané téma relativizovat, ale spíše upozornit na schematismus, do něhož lze snadno zabřednout a který nás může znatelně oddálit od složité skutečnosti. Tedy teoreticky a v obecné rovině lze o častých příčinách bezdomovectví hovořit, avšak stejně tak nám mohou podobné úvahy zatemňovat mysl v podobě předsudků při styku s konkrétním člověkem, jemuž potom máme tendenci přisuzovat jakousi minulost podle našich představ.

3 POMOC LIDEM BEZ DOMOVA

V poslední kapitole se soustředím na pomoc lidem bez domova z několika perspektiv. Rád bych uvedl, jakou roli přitom hraje stát a jakou nestátní neziskové organizace. Pokusím se vyjmenovat, jaké služby jsou bezdomovcům nabízeny s důrazem na Olomouc a Středisko pro lidi bez domova Samaritán.

3.1 *Legislativní východiska*

Ještě než se budu věnovat praktickou pomocí lidem bez domova, rád bych ji uvedl do legislativního kontextu. Pro množství dokumentů, které se bezdomovectví více či méně týkají je toto téma je značně rozsáhlé, proto zmíním jen ty, které považuji za nejvíce důležité. Jsou to *Evropská sociální charta*, která základní práva vymezuje na evropské úrovni, dále *Listina základních práv a svobod* jakožto součást české ústavy, a v rámci sociálního zákonodárství České republiky je to Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, který je v rámci pomoci lidem bez domova po praktické i teoretické stránce směrodatný. Na portálu Českého helsinského výboru (www.helcom.cz) lze v sekci lidskoprávní dokumenty nalézt Chartu základních práv Evropské unie, Všeobecnou deklarací lidských práv a množstvím jiných dokumentů, které je možné k lidem bez domova vztahovat, blíže se jim však v této podkapitole věnovat nebudu.

3.1.1 **Evropská sociální charta**

Evropská sociální charta je dokument, který byl přijat 18. října 1961 v Turínu Radou Evropy. V platnost vstoupil dne 26. února 1965 a pro Českou republiku 3. prosince roku 1999. Podle této charty mají všichni Evropané právo na práci, na ochranu zdraví, na sociální zabezpečení, na sociální a lékařskou pomoc, právo využívat služby sociální péče, právo tělesně nebo duševně postižených osob na odbornou přípravu k výkonu povolání, rehabilitaci a na profesní a sociální adaptaci, dále právo rodin na sociální a hospodářskou ochranu a další práva, která s bezdomovectvím souvisejí jen hypoteticky anebo vůbec.

Podle článku 13 se účastnické státy zavazují k zajištění pomoci všem osobám bez přiměřených prostředků, které nejsou schopny si takové prostředky zajistit vlastním úsilím, nebo je získat z jiných zdrojů, zejména prostřednictvím dávek ze systému sociálního zabezpečení. Má jim poskytnuta přiměřená pomoc a v případě nemoci i péče nezbytná podle jejího stavu. Účastnické státy se dále zavazují k tomu, že každý člověk může využít kompetentního poradenství a osobní pomoci, která je nezbytná k zabránění, odstranění nebo zmírnění stavu potřebnosti jedince nebo rodiny. Zároveň jim však nesmějí být zkrácena politická ani sociální práva. Ve čtrnáctém článku Evropské sociální charty se hovoří, že účastnické státy mají za povinnost podporovat nebo poskytovat služby využívající metod sociální práce, které přispívají k blahu a rozvoji jednotlivců, skupin i komunit a jejich integraci ve společnosti a také podporovat jednotlivce i organizace při zakládání a udržování takovýchto služeb.

3.1.2 Listina základních práv a svobod

Podle Ústavy České republiky je součástí ústavního pořádku Listina základních práv a svobod (dále jen Listina). Ta byla do právního řádu České republiky uvedena usnesením předsednictva České národní rady č.2/1993 Sb. Práva a svobody, které jsou v Listině obsaženy, nebyly vytvořeny zákonodárcem, ale vycházejí z tzv. přirozené práva, tudíž není možné je jiným zákonem zrušit, nebo nadměru omezit. Stát se jimi zavazuje, že musí zajistit všem občanům, aby mohl svá práva a svobody účinně realizovat. Problematiky bezdomovectví se v Listině dotýkají následující články:

- čl. 1: Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech.
- čl. 3, odst. 1: Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.
- čl. 26, odst. 3: Každý má právo získat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje; podmínky stanoví zákon.

- čl. 30, odst. 1: Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i ztrátě živitele.
- čl. 30, odst. 2: Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.
- čl. 31: Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.

Hradecký (2005) vytýká Listině základních práv a svobod, že není definováno, co se rozumí základními životními podmínkami.

3.1.3 Zákon o sociálních službách

Zákon o sociálních službách přinesl změny v mnoha oblastech. Reagoval na neexistující, či nevyhovující zastaralou legislativu. Pro uživatele je zde definováno třicet jedna nových typů sociálních služeb, které dříve nebyly uzákoněny. Rozlišují se tři typy služeb. Jsou to služby sociální péče, služby sociální prevence a sociální poradenství. Ty jsou poskytovány buď formou pobytovou, ambulantní či terénní. Podle zákona 108/2006 má každá osoba nárok na bezplatné sociální poradenství o možnostech řešení své nepříznivé sociální situace. Forma a rozsah služeb musí odpovídat individuální potřebě tak aby působila aktivně, motivačně, aby rozvíjela samostatnost, zachovávala lidskou důstojnost a především posilovala sociální začleňování. Služby, které jsou poskytovány lidem bez domova, patří do kategorie služeb sociální prevence – jedná se tedy o takové služby, které „*napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů*“¹⁶

Jejich cílem je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace, stejně jako chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích

¹⁶ Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 53

společenských jevů. Lidem bez domova je nabídnuta pomoc v rámci služeb azylových domů, domů na půl cesty, kontaktních center, nízkoprahových denních center, nocleháren a terénních programů.

§ 57 Azylové domy

Poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Hlavními činnostmi jsou vedle poskytování ubytování též i pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Svojí povahou navazují azylové domy na noclehárny a v rámci resocializačních programů v některých zařízeních předcházejí službě sociálních bytů.

§ 58 Domy na půl cesty

Jedná se o pobytové služby osobám do 26 let věku, které opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, dále osobám propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Mimo ubytování je těmto osobám nabídnuto zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů.

§ 59 Kontaktní centra

Jsou nízkoprahová zařízení určená osobám závislým na návykových látkách poskytující ambulantní, popřípadě terénní sociální služby. Jejich smyslem je snižování zdravotních a sociálních rizik spojených se zneužíváním návykových látek.

§ 60 Krizová pomoc

Krizová pomoc je jakousi alternativou pobytových služeb určenou na přechodnou dobu těm, kdo se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života. Zejména se jedná o lidi ohrožené násilným chováním vykázané osoby. Pomoc jim má být poskytnuta do 14 hodin od doručení opisu rozhodnutí o vykázaní. Tato služba není tedy určena primárně lidem bez domova, ale těm, kteří se po nějaký čas do svého bytu nemohou bezpečně navrátit. Zmiňuji ji zejména proto, že jsem se na služebně azylového domu několikrát setkal s případem, kdy ohrožená osoba (zpravidla žena) žádala o ubytování, které jí nebylo možno poskytnout z důvodu absence noclehárny pro ženy. Byla tedy zpravena o možnostech využití krizové pomoci pro momentální řešení své situace.

§ 61 Nízkoprahová denní centra

Jsou ambulantní i terénní služby pro osoby bez přístřeší. Jsou zde poskytovány zdarma či za symbolické poplatky služby spojené s primárními potřebami jako jsou strava, ošacení, poskytnutí podmínek pro osobní hygienu a odpočinek. Specializovaní pracovníci také poskytují pomoc při uplatňování práv, či základní poradenství. Bývá dobrým zvykem nízkoprahová denní centra vézt v rámci středisek s dalšími navazujícími službami pro lidi bez domova.

§ 63 Noclehárny

Jsou jednou ze základních služeb pro lidi bez domova, která umožňuje přespaní a hygienické zázemí. Noclehárny obecně platí za primární pomoc, tudíž dlouhodobé užívání noclehárny bývá omezeno a upřednostňuje se přemístění na ubytovny azylových domů.

§ 69 Terénní programy

Určeno osobám ohroženým rizikovým způsobem života. Mimo osob bez přístřeší jsou to i uživatelé návykových látek, osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách a jiné sociálně ohrožené skupiny lidí. Terénní pracovníci vyhledávají a kontaktují tyto osoby v jejich přirozeném prostředí, informují je o možnostech řešení jejich situace a poskytovaných službách za účelem minimalizace rizik jejich způsobu života.

Zákon o sociálních službách dále ukládá krajům povinnost sestavovat střednědobé plány sociálních služeb (§ 95). A obecním úřadům obcí s rozšířenou působností ukládá podle §92 písm. b) povinnost zajistit okamžitou pomoc osobám ohroženým na zdraví nebo životě poskytnutím sociální služby nebo jiné formy pomoci, a to v nezbytném rozsahu.

Dalšími zákony, které mají pro lidi bez domova zásadní význam, jsou Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu a Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, který má přímý dopad na životy nejchudších osob ve společnosti (Bajer, 2006). Podle Zákona o pomoci v hmotné nouzi může být za určitých podmínek poskytnut *doplatek na bydlení*. Podmínkou však je užívání bytu,

tudíž lidé bez domova žijící v ubytovnách a různých jiných k bydlení nekolaudovaných prostorech na doplatek na bydlení nemají nárok. V § 33 odst. 5 se hovoří o případech hodných zřetele, kdy je možno pro účely doplatku na bydlení za nájemce bytu považovat i osobou s jinou než nájemní smlouvou bydlení (ubytovna, azylový dům), je-li zřejmé, že bude mít dlouhodobý charakter (tj. delší než 3 měsíce). Na serveru veřejného ochránce práv¹⁷ uvádějí, že za daných okolností je možno doplatek na bydlení přiznat ihned. Jaká je ovšem praktická zkušenost mi není známo.

3.2 *Formy praktické pomoci*

Na začátek podkapitoly bych si rád dovolil malou analogii. V souvislosti s lidmi závislými na návykových látkách se často skloňuje pojem *harm reduction*, tedy zmírňování škod. Toto zmírňování škod spočívá mimo jiné v možnosti vyměnit použité jehly za čisté – ať už od streetworkera v „terénu“, anebo v nízkoprahových kontaktních centrech. Setkal jsem se ve svém blízkém okolí s ostrou kritikou takovéto činnosti odůvodněnou „podporováním feťáků“. Drogovým závislostem sice výměna jehel nepředchází, zato však významně snižuje negativní dopady tohoto již existujícího jevu na závislé i na společnost. Podobné je to se zmírňováním škod i v práci s bezdomovci, kdy je těmto mnohdy opovrhovaným lidem zdarma či za symbolický poplatek zpřístupněna základní pomoc nutná k uspokojování základních potřeb. Poskytování jídla, ošacení, hygieny, zdravotní péče a noclehu bezdomovcům je v tomto smyslu preventivní metodou ovlivňující mnohé aspekty života bezdomovců, ale také například prevencí kriminality. Prevence samotného bezdomovectví potom spočívá ve vhodném nastavení strukturálních podmínek (sociální a bytová politika, politika zaměstnanosti a jiné oblasti), v práci s rizikovými skupinami a především v dostatečné pozornosti dětem z dysfunkčních rodin a dětem v ústavní výchově. Zmíněným oblastem, které s prevencí bezdomovectví souvisejí, je významově nadřazeno mnohem palčivější téma a tím je krize rodiny, potažmo moderní společnosti. Pro jejich rehabilitaci je nutné hledat nové zdroje humanity v oblasti etické a duchovní.

---

¹⁷ <http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/pomoc/index.php&doc=1434>)

3.2.1 Preventivní aktivity

Preventivními aktivitami Matoušek (2005) míní především základní i odborné sociální poradenství, jakožto prostředek k informování občana ohroženého ztrátou střechy nad hlavou o možných variantách řešení jeho svízelné situace. Sociální poradenství pomůže v momentě, kdy příslušní úředníci nejsou schopni vystupovat dostatečně vlídně a srozumitelně. Klient získá užitečné informace, které mu umožní zorientovat se v dostupných sociálních službách a na žádanou službu jej napojí. Mnohé příklady z praxe ukazují, že méně sociabilní lidé jsou v komunikaci s úřady velmi znevýhodněni. Orientace v konkrétních úředních postupech vedoucích k naplnění práv a povinností není snadná ani pro člověka dostatečně schopného (tamtéž). Poradenství zacílené na lidi bez domova je v ČR zpravidla poskytováno v občanských poradnách a v nízkoprahových kontaktních centrech organizací, jež bezdomovcům poskytují i další služby. Ve všech případech je bezplatné.

3.2.2 Služby zaměřené na naplnění základních potřeb

Základními potřebami Matoušek (2005) rozumí místo k odpočinku, jídlo, teplo, základní lékařskou péči, očistu a ošacení. Ideální je, když jsou tyto služby poskytovány v jednom místě v rámci nízkoprahových středisek (tamtéž). Je zde také k dispozici bezplatná poradenská činnost. Sociální pracovníci pomáhají bezdomovcům obstarat si příslušné doklady a vyplnit dokumenty nutné k vyřízení některých dávek a uplatnit tak svoje nároky.

Sdružení azylových domů uvádí, že se na ně denně obrací průměrně 2 240 lidí, kteří chtějí přenocovat (Štěchová, 2008). Služby zahrnující bydlení Matoušek (2005) rozděluje podle doby užívání na krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé azylové ubytování:

Krátkodobé azylové ubytování je otevřeno největšímu počtu klientů a slouží k překlenutí krizové situace v řádu dnů, maximálně týdnů (tento typ zařízení bývá nazýván různými organizacemi různě – azylová ubytovna, azyl, noclehárna, nocležna). Vyznačují se minimálním komfortem a nedostatkem soukromí (více

ubytovaných na jednom pokoji, případně v jedné místnosti s patrovými palandami). Za nocleh klient zaplatí 20 – 50 korun, někdy je umožněno přespat zadarmo, anebo na dluh. Bezdomovci zde mívají také možnost využití hygieny.

Středně dlouhé azylové ubytování je zařízení pro ubytování klienta po dobu několika týdnů až měsíců, během nichž se očekává vyřešení jeho problému a návrat k soběstačnosti. Je zde vyšší standard i více soukromí.

Dlouhodobé azylové ubytování poskytuje přístřeší na několik měsíců až let, klient má více svobody i odpovědnosti, čímž si zároveň nacvičuje a osvojuje dovednosti vedoucí k samostatnosti a převzetí odpovědnosti za vlastní život (Matoušek, 2005). Formou dlouhodobého azylu jsou též startovací (nebo též cvičné) a sociální byty, o kterých píše Richterová (2008). Ty jsou určeny osobám, které přišly o bydlení a zároveň jsou schopné plnit povinnosti vyplývající z nájemní smlouvy. Nezbytná je jistá míra samostatnosti a zodpovědnosti. Protože jsou nejbliže reálnému prostředí, zásadně přispívají k reintegraci klientů. V tomto smyslu jsou nejvyšším stupněm chráněného bydlení určeného lidem bez domova.

Zmíněné formy azylových ubytování nejsou vždy ostře odlišeny a mohou se v některých zařízeních i prostupovat. Zpravidla však jsou pyramidově uspořádány a navazují jedna na druhou (Matoušek, 2005). Tento systém však v praxi často naráží na různou míru motivace a schopnosti klientů navrátit se do společnosti.

3.2.3 Služby zaměřené na reintegraci a soběstačnost

Služby směřující k reintegraci a soběstačnosti nabízí výcvik v potřebných (zejména sociálních) dovednostech a služby podporující zaměstnání (Matoušek, 2005, s. 328). Jedná se o vzdělávací a rekvalifikační služby, chráněná a podporovaná zaměstnání (chráněné dílny, tréninková pracoviště), podporovaná zaměstnání, veřejně prospěšné práce a sociální firmy. V České republice je sice postupně tvořena síť pro danou klientelu, avšak není zdaleka optimální a je potřeba ji posílit (tamtéž).

Do této skupiny rámcově patří i terapeutické skupiny. Richterová (2008) za efektivní způsob práce s lidmi bez domova považuje *terapeutické skupiny*, jejichž cílem bývá nejčastěji výchova, osobnostní rozvoj, podpora členů skupiny a rozvoj sociálních dovedností. Jedná se o časově náročnou aktivitu (dvacet hodin skupinové práce se považuje za minimální). Sestavení skupiny není náhodné, terapeut ji

sestavuje podle určitých kritérií tak aby mohla efektivně pracovat, proto nebývá vždy vybrán každý zájemce. Dalším typem skupinové práce s bezdomovci mohou být *svépomocné skupiny* vhodné pro závislé na automatech, alkoholu nebo drogách. Svépomocné skupiny bývají formovány pro vzájemnou výpomoc a překonávání společného handicapu. Pocitu bezmoci a závislosti jeho členy zbavuje jeho role v prostředí, kde jsou si všichni rovni a sdílejí podobné obtíže. Nejsou tak pouhými příjemci pomoci, ale těmi, kdo pomoc poskytují prostřednictvím své podpory (tamtéž). Richterová dále podotýká, že obě formy skupinové práce v azylových domech téměř neprobíhají, hojně užívané jsou spíše v krizových centrech a psychiatrických léčebnách (tamtéž).

Pomoci bezdomovcům se věnují především nestátní organizace. U nás mezi nejvýznamnější patří Armáda spásy, Naděje a také Charita Česká republika. Na serveru www.bezdomovci.eu je k dispozici aktualizovaný interaktivní katalog poskytovatelů služeb pro bezdomovce.

3.3 Služby pro bezdomovce v Olomouci

Olomouc, město v srdci Moravy, je s rozlohou 10 336 ha pátým největším městem v České republice¹⁸. Podle Českého statistického úřadu měla Olomouc k 1. 1. 2009 100.373 obyvatel, ve skutečnosti je však počet lidí, kteří se zde zdržují, vyšší. Její význam je určen bohatou historií, významnými památkami, univerzitou, i sídlem arcibiskupství.

Český statistický úřad uvádí, že celková nezaměstnanost v olomouckém kraji činila červnu 2009 10,23%, což je z hlediska bezdomovectví důležitá informace. Počet lidí bez domova v Olomouci není znám, ale pro orientaci mohou posloužit statistiky Denního centra, které ve své práci uvádí Gottwaldová (2009): v letech 2006 – 2007 evidovalo 648 klientů (z toho 122 žen). V roce 2008 dále zařízení zaznamenalo 180 nových klientů. Nutno dodat, že mnoho lidí bez domova se nezdržuje na jednom místě, ale putuje po republice a dostává se tak do evidence více různých zařízení. To zároveň znamená, že bezdomovci v Olomouci nejsou vždy

---

¹⁸ Viz patřičné heslo na portálu <http://www.wikipedie.cz>.

původem z olomouckého kraje. Zařízení pro bezdomovce poskytují služby i několika cizincům. Převážně to jsou občané Slovenska, ale i Polska, Ukrajiny a Maďarska. Prostřednictvím své osobní zkušenosti mi situaci života na ulici v Olomouci přiblížil jeden muž takto: „*Olomouc je zlatá pro bezdomovce, vždyť se to sem všechno stahuje. Poláci, Ukrajinci. Něáci dělnasové, ale i asociální živly, ty nesnáším. A tahle charita olomoucká je zlatá, zažil jsem jich hodně za těch patnáct let a to nechci lichotit, to jen konstatuju fakt. A kdo to nevidí je hňup, někteří si toho neuměj vážit, oni neví, co mají.* (na adresu ostatních bezdomovců).“

V Olomoucké městské části Řepčín je od roku 1992 funguje *Azylový dům statutárního města Olomouce pro muže*. Zde se poskytují ubytovací a poradenské služby mužům starším 18 let. K dispozici je 62 lůžek po dobu půl roku, tuto dobu lze však dále prodlužovat. Ubytování v tomto platí část úhrad spojených s ubytováním (Gottwaldová, 2009).

V roce 2000 byl na ulici Holečkově založen *Domov pro ženy a matky s dětmi*. Jeho cílem je poskytnout zázemí na dobu nezbytně nutnou všem ženám, matkám s dětmi a těhotným ženám starších 18 let k vyřešení své sociální situace a uspořádání svých životních podmínek. Kapacita je 39 míst se zajištěním bezbariérového přístupu (tamtéž).

Za zmínku stojí i občanské sdružení *Fond ohrožených dětí*, konkrétně azylový dům pro matky s dětmi, kde je mimo sociálního poradenství, pomoci při uplatňování svých práv a zájmů, zprostředkování kontaktu s psychology, psychiatry a jinými specialisty, poskytována také sociální intervence a ubytování po dobu nezbytně nutnou matkám s nezletilými dětmi. O pomoc se obracejí ženy z dětských domovů a pěstounské péče, či v souvislosti s bytovou nouzí, domácím násilím, anebo těhotenstvím. Kapacita je 28 lůžek a 6 dětských postýlek v devíti samostatných pokojích (tamtéž).

Blíže se zaměřím na Středisko pro lidi bez domova Charity Olomouc, abych uvedl do kontextu praktickou část práce.

3.2.1 Středisko pro lidi bez domova Samaritán

Středisko Samaritán pro lidi bez domova sídlí na adrese Wurmova 5. V blízkosti je několik lokalit, kde se bezdomovci vyskytují a setkávají (okolí tramvajové zastávky U domu, Biskupské náměstí, park ve Smetanových sadech a relativně nedaleké Hlavní nádraží). Středisko pro lidi bez domova (dále jen SLD) bylo založeno již v roce 1991 Arcidiecézní charitou Olomouc (ACHO), která je součástí Charity Česká republika spadající pod mezinárodní Caritas Internationalis. Při zpracování podkapitoly jsem čerpal ze zkušenosti s tímto zařízením, informacemi od jeho zaměstnanců a vnitřních dokumentů.

V poslání je SLD je uvedeno¹⁹, že nabízí pomoc všem lidem v nouzi pomoc při řešení problému bezdomovectví, nezaměstnanosti, závislosti, trestné činnosti, rozpadu rodiny, špatného zdravotního stavu a osamocení. Principy služeb jsou spravedlnost, křesťanská láska a pomoc bližnímu, ochrana práv a respekt k člověku.

Služby, které jsou v rámci SLD poskytovány jsou ubytování pro muže a ženy, služby poskytované v rámci denního centra a zdravotní ordinace. Pobytové služby pro jsou krátkodobé (nocležna) a střednědobé povahy (ubytovna, sociální byty). Tyto služby jsou díky nepřetržitému směnnému provozu k dispozici bez výjimek po celý rok. Ubytovací služby jsou určeny lidem starším 18 let v akutní nouzi (tj. bez přístřeší).

Zájemce o služby nocležny může být přijat v době od 18:00 do 20:00 na základě prokázání totožnosti prostřednictvím osobního dokladu totožnosti (občanský průkaz, cestovní pas, řidičský průkaz) nebo náhradního dokladu (platí pouze pro nové klienty). Cena za jeden nocleh je symbolických 20 korun, pokud je ovšem zájemce nemá, je poskytnuta možnost spát na noclehárně tři noci na dluh (tj. čtvrtou noc již musí zpětně zaplatit alespoň zmíněných dvacet korun. Zájemce není přijat, je-li pod vlivem drog či alkoholu, pokud je agresivní, pokud nemá žádný doklad, nebo pokud mu dříve byly některé služby z důvodu nevhodného chování odepřeny. Důvodem pro nepřijetí také mohou být dluhy, které v zařízení klient dříve zanechal (například neuhrazený nájem na ubytovně atp.), anebo nedostatek kapacity. Na nocležně je 14 lůžek a v zimě bývají přistavena některá lůžka navíc, v období větších mrazů je bezdomovcům umožněno noc bezplatně přečkat alespoň na židli ve zvláštní místnosti. O možnost přespání je ale zájem v průběhu celého roku. Klientovi, který

---

¹⁹ Dostupné v informačních letácích a na <http://olomouc.charita.cz/socialni-sluzby-SLD>

byl již na noclehárnu přijat, je přidělena postel a vydáno ložní prádlo. Dále může využít možnosti hygieny. Noclehárna pro ženy v Olomouci zatím nefunguje, ale její zbudování je v plánu Charity Olomouc.

Služba ubytovny je určena odděleně mužům i ženám. Ženy i muži jsou přijati na základě pohovoru se sociální pracovnící, nebo zástupcem vedoucího azylového domu, pokud splňují podmínky přijetí (samostatnost, příjem ze zaměstnání, dávek nebo důchodu). SLD není vybaveno pro ubytování lidí s vážnějším zdravotním handicapem (ubytovna není bezbariérová a vyžaduje se samostatnost). U mužů, kteří mají zájem o ubytování střednědobého charakteru, se předpokládá, že strávili alespoň jednu noc na noclehárně.

Třetím stupněm ubytování jsou sociální byty, které jsou blíže popsány v předchozí podkapitole. Sociálního bydlení dosáhnou jen ti, kteří plní individuální plán a aktivně usilují o řešení své situace. To je také důvodem, proč jich většina lidí na ubytovně nedosáhne.

Nízkoprahové denní centrum nabízí pomoc nutnou k zajištění základních potřeb, poradenství a pomoc v řešení situace bezdomovců. Denní centrum je otevřeno ve všední dny v době od 11:00 do 16:00 a v sobotu od 13:00 do 14:30. Součástí denního centra je terénní sociální práce, jejímž smyslem je kontaktovat a vyhledávat lidi bez domova v jejich přirozeném prostředí, informovat je o možnosti využití služeb SLD. Neméně důležitá je podpora v jejich obtížné situaci a snaha přesvědčit bezdomovce k řešení své situace. Cílovou skupinou jsou osoby nad 15 let bez domova. Důležitou součástí denního centra je také projekt Nový prostor²⁰, který umožňuje finanční přivýdělek, ale také získání nových dovedností a posílení sebeúcty (informační materiály SLD).

Zatím poslední nově otevřenou službou byla Ordinace praktického lékaře. Posláním Ordinace je zajištění zdravotní péče pro lidi bez domova, omezení zneužívání Rychlé záchranné pomoci a pohotovostních služeb, snížení rizika šíření infekčních a parazitárních onemocnění, řešení některých nedostatků zákona

---

²⁰ Nový prostor je projektem stejnojmenného občanského sdružení, které vzniklo v Praze roku 1999 a funguje v několika dalších městech včetně Olomouce. Jedná se o tištěné periodikum (tzv. street-paper), které je na ulici prodáváno samotnými bezdomovci. Polovina prodeje z každého výtisku patří prodeji.

o veřejném zdravotním pojištění v oblasti regulačních poplatků pro osoby v hmotné nouzi, vytvoření platformy pro komunikaci mezi zdravotními zařízeními. Ordinační je otevřená ve všední dny²¹ (Martínková, 2008).

Dalšími aktivitami SLD je například organizování turnaje malé kopané Samaritán Open, štedrovečerní večere a jiné. O služby SLD je značný zájem a podle statistik, které mi byly k dispozici, je průměrné vytížení zařízení 70-80 %. V rámci Olomouce představuje SLD ojedinělý servis provázaných služeb pro lidi bez střechy nad hlavou.

---

²¹ Ordinační hodiny jsou: Po, St 8:00 – 12:00, Út 12:00 – 16:00, Čt 9:00 – 12:00, Pá 8:00 – 11:00.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Úvod

Teoretické části bakalářské práce lze rozumět jako úvodu do problematiky bezdomovectví se zaměřením na příčiny bezdomovectví a pomoc lidem bez domova, jimž byla věnovaná samostatná kapitola. V části praktické se pokusím aplikovat poznatky z odborné literatury do výzkumného šetření, jehož cílem bude zjistit, jaké jsou příčiny bezdomovectví u konkrétní skupiny lidí bez domova, respektive u skupiny lidí, kteří užívají služeb určených lidem bez domova. Touto skupinou jsou uživatelé služeb SLD v Olomouci vedeného Arcidiecézní Charitou Olomouc²². Právě ji jsem si zvolil z několika důvodů. V daném zařízení působím již čtvrtým rokem na pozici sociálního asistenta. Mám tedy poměrně dobrou osobní zkušenost s klientelou zařízení, s chodem zařízení i náplní práce zaměstnanců SLD. Během té doby jsem mohl zaznamenat jakýsi vývoj a tendence směřování zařízení podobně jako osudy jednotlivých klientů z hlediska dlouhodobější časové perspektivy. Nutno poznamenat, že jednotliví uživatelé se sice v jistých intervalech více či méně obměňují, avšak někteří jedinci se do zařízení po určité době vracejí (zpravidla se jedná o půlrok po vypršení nájemní smlouvy, nebo po vyčerpání limitu 60 poskytnutých noclehů na noclehárně, během kterého není možné klienta znovu přijmout). Jsou mi tedy známy specifika a úskalí práce s uživateli těchto služeb stejně, jako i prostředí zařízení²³. Druhým důvodem, proč jsem se rozhodl věnovat se uživatelům právě uvedeného zařízení je předpoklad, že výsledky výzkumného šetření by mohly být podnětné a inspirativní pro jeho zaměstnance. Praktickou část bakalářské práce tvoří tedy interpretace ilustrativního výzkumného šetření.

---

²² Službám pro lidi bez domova na Olomoucku se věnuji v 3. kapitole.

²³ Miovský (2006, s. 30-31) uvádí, že každý zkoumaný fenomén se objevuje v kontextuálních vazbách k danému prostředí, proto je předpokladem dobrého výzkumu (výzkumného šetření) toto prostředí dobře znát. Pozn. autora.

2. Definice výzkumného pole

Ještě než popíši použitou metodiku, rád bych nejdříve upřesnil, kdo je uživatel služeb SLD a pokusil se jej vymezit v rámci typologie představené v první kapitole teoretické části.

Jak jsem již uvedl, SLD poskytuje služby potřebné k naplnění primárních potřeb lidí bez domova (denní centrum, nocležna, ubytovna) a rehabilitační služby (sociální byty²⁴). *Uživatelé služeb* jsou tedy všichni, kteří jmenovaných služeb využívají. V rámci základního rozdělení bezdomovců se jedná o skupinu zjevných bezdomovců, neboť užíváním služeb je absence střechy nad hlavou vyjádřena explicitně. Vztaženo na typologii ETHOS 2007, jedná se o 1) osoby bez střechy nad hlavou a 2) osoby bez bytu.

Převážnými uživateli SLD jsou muži, což logicky odpovídá i struktuře lidí bez domova. Po důkladném zvážení jsem se tedy rozhodl ze svého šetření ženy vyloučit, protože příčiny jejich bezdomovectví bývají jiné než u mužů. Oslovit i ženy se mi jevilo riskantní především proto, že okolnosti jejich příchodu do zařízení bývají velmi intimního charakteru (vztahové problémy, domácí násilí), a také proto, že s uživatelkami SLD nemám mnoho osobních zkušeností²⁵.

---

²⁴ Lidé žijící v sociálních bytech již nenaplnují úplně podstatu bezdomovectví, v jistém smyslu jsou však stále bezdomovci, byť téměř resocializovanými. Pro potřeby této práce setrvám u tohoto označení. Pozn. autora.

²⁵ Haasová dané téma poutavě přibližuje v publikaci *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova*, kde rozkrývá životy sedmi žen prostřednictvím zúčastněného pozorování a narativní analýzy.

3. Užitá metodologie

Jako hlavní metodologický prostředek k realizaci výzkumného šetření jsem zvolil *polostrukturovaný (nebo též semistrukturovaný) rozhovor*. Jedná se o hojně užívanou metodu v kvalitativním výzkumu, která je jakousi fúzí strukturovaného a nestrukturovaného rozhovoru a řeší některé jeho nevýhody (Miovský, 2006). Tuto metodu jsem zvolil především proto, že umožňuje v jejím průběhu přeskupovat pořadí okruhů jednotlivých otázek, tedy i větší citlivost vůči dynamice rozhovoru a rozpoložení respondenta. Dále umožňuje doptávat se na některé odpovědi nad rámec strukturované formy otázek a nechat si některé odpovědi upřesnit a dovysvětlit - tzv. *následující inquiry* (tamtéž). Lidé bez domova nemají smysl pro striktní pravidla a velmi neradi jsou někam „tlačeni“. Předpokládal jsem proto, že polostrukturovaný rozhovor umožní snáze navodit příznivou atmosféru pro respondenty, a že budu případně moci využít potenciál takového setkání. Další užitou metodou byla *sekundární analýza dat*, kterou jsem zvolil jakožto prostředek k doplnění informací získaných z rozhovoru a také k jejich ověření namísto kontrolních otázek. Sekundárními daty byly informace poskytnuté zaměstnanci SLD a osobní složky některých respondentů.

4. Deskripce postupu

Jak jsem již uvedl, příčina bezdomovectví není jediná, je ale mnoho faktorů, které vznik bezdomovectví ovlivňují. Nepředpokládal jsem, že příčinu bezdomovectví u konkrétního člověka zjistím prostým položením otázky²⁶. Postupoval jsem tedy následovně: podle popsaných subjektivních faktorů ovlivňujících bezdomovectví²⁷ jsem zvolil následující indikátory:

- 1) rodina (orientační i reprodukční),
- 2) zdraví (psychické i fyzické),
- 3) nezaměstnanost
- 4) závislosti

Poté jsem formuloval 8 otevřených otázek tak, aby mi v rozhovoru tematicky usnadnily cestu ke zvoleným indikátorům. Prostřednictvím doplňujících otázek jsem potom zkoumal jednotlivé tematické oblasti a soustředil se na předem pojmenované *krizové body* (nefunkční rodina, neúplná rodina, špatné vztahy, dlouhodobé pobyty v institucích, nedostatek peněz, invalidita, rozvod, rozchod, alkoholismus atd.). Jednotlivé otázky byly následující:

1) Čeho si v životě vážíte?

U první otázky jsem předpokládal, že si člověk váží právě toho, čeho se mu v životě nedostávalo - například zdraví u handicapovaných, rodina u lidí z ústavní výchovy atd., případně jiné nepředpokládané varianty, které by mohl respondent odpovědět a navést tak moji pozornost a otázky správným směrem.

2) Co pro Vás znamená zdraví?

Připravenými podotázkami jsem se snažil zjistit přítomnost nějakého zdravotního handicapu, zda byl respondent v minulosti po delší čas hospitalizován v nějakém zdravotnickém zařízení (včetně psychiatrických a protialkoholických

---

²⁶ Výsledky šetření, v němž jsou respondenti přímo dotazováni na příčiny jejich bezdomovectví, mají nízkou validitu z hlediska příčin bezdomovectví. Naopak mnohé sdělují o zkoumané skupině a jejich vnímání své situace. Subjektivní interpretaci příčin bezdomovectví se dále věnuji na str. 26-27.

²⁷ Viz str. 24-26.

léčeben), zda ho před ztrátou domova trápily nějaké zdravotní obtíže, zda neutrpěl nějaký závažnější úraz, případně jaký měly zdravotní potíže vliv na obživu a zaměstnání.

3) *Co bylo způsobem Vaší obživy v průběhu života?*

Snáží jsem se zjistit způsoby obživy, nedostatek pracovních návyků, dlouhodobou nezaměstnanost, nedostatek peněz z důvodu alkoholismu nebo hráčství.

4) *Proč jste se rozhodl využít služeb SLD Samaritán?*

5) *Můžete blíže popsat okolnosti Vašeho příchodu do zařízení?*

Pokud bych nenašel přítomnost faktorů ovlivňujících bezdomovectví, chtěl jsem zjistit alespoň sled událostí, které zapříčinily příchod do SLD a zda má respondent zkušenosti s podobnými zařízeními.

6) *Máte spíše dobré vzpomínky na dětství? Proč?*

Doplňujícími otázkami jsem dále směřoval k pokusu o vytvoření rodinné anamnézy.

7) *Máte vlastní rodinu?*

Zjišťoval jsem přítomnost rozvodu, rozchodu, a partnerských neshod. Dále mne zajímalo, kde jsou narušené vztahy a proč. Zajímalo mne, zda nějak souvisely s příchodem na ulici, respektive zda případné špatné nebo žádné vazby na rodinu zapříčinily, že respondent neměl v době obtíží k dispozici pomocnou ruku nejbližších.

8) *Je něco, co byste ze svého života rád vymazal?*

Zde jsem hledal momenty v životě respondenta, které sám vnímá jako kritické.

5. Realizace výzkumného šetření

Samotné šetření jsem realizoval v první půli měsíce července 2009, kdy jsem postupně oslovil jedenáct mužů v zařízení SLD. Osloveným jsem sdělil, že píše školní práci o SLD, kde je mnoho teorie a chtěl bych jí doplnit o jejich názory a životní zkušenosti. Ubezpečil jsem oslovené, že při zpracování zjištěných údajů nepoužiji jejich skutečná jména. Šest mužů z deseti oslovených bylo ochotných odpovídat (dva klienti z noclehárny, dva z ubytovny a dva ze sociálního bytu). Zamítnutí byla odůvodněna nedostatkem času (v jednom případě) anebo uhýbavou odpovědí typu „*Neumím dobře mluvit, zeptej se rači jinýho.*“, nebo „*O sobě mluvit nechci.*“ (ve zbylých třech případech zaznamenaných na noclehárně).

S těmi kdo souhlasili jsem se domluvil na čase a místě setkání. Respondenti však měli ve většině případů čas ihned. Rozhovory se uskutečnily na několika neutrálních místech, o nichž jsem se nejdřív ubezpečil, že vyhovují dotazovaným a poskytují sdostatek soukromí. Jednalo se o kancelář v SLD, v které dotazování nikdy dříve nebyli (neformální pohodlná křesla, nízký stůl, možnost uvařit kávu nebo čaj), o lavičku na Biskupském náměstí a na schodech do denního centra (v neděli, kdy bylo denní centrum zavřené). Dotazovaní byli také informováni o předpokládané délce rozhovoru, měli čas a nikam nespěchali.

Každý z šesti rozhovorů jsem zahájil neformálním povídáním o různých odlehčených tématech. Při samotném rozhovoru jsem pak odpovědi ručně zaznamenával do poznámkového bloku (audio techniky jsem záměrně nevyužil, abych tím zbytečně neznervóznil respondenty). Celková délka rozhovorů činila 248 minut (v průměru 40 minut na každý rozhovor).

Údaje o dotazovaných:

	Věk	Vzdělání / Profese	Rodinný stav	Okolnosti příchodu
N1 ²⁸	54	Vyučen, od revoluce bez zaměstnání	Svobodný	Z ulice, užívá nocležny jen sporadicky
N2	57	Vyučen, zedník	Rozvedený	Ztráta bytu pro dluhy a alkoholismus
U1	44	Základní vzdělání, pomocné práce	Rozvedený	Z psychiatrické léčebny
U2	45	Vyučen v technickém oboru	Svobodný	Invalidita, alkoholismus
B1	63	Vyučen horníkem, nyní dělník	Ženatý	Odchod od manželky
B2	53	Střední škola průmyslová, Nový prostor	Rozvedený	Z komerční ubytovny

Byl jsem mile překvapen, že většina respondentů ochotně odpovídala na všechny otázky. Spíše „povídaví“ však byli lidé z nocležny a ubytovny („*Já vim co po mě chcete, povídám to celej život, tak to řeknu aji vám.*“ N1), obyvatelé sociálních bytů odpovídali spíše stroze a uhýbavě (B1 neměl žádnou zkušenost s životem na ulici, po odchodu od ženy ihned vyhledal služby nocležny, B2 měl zkušenosti minimální. U obou jsem zaznamenal větší rozvážnost a sebekontrolu než u ostatních respondentů). U komunikativnějších jedinců byly odpovědi natolik provázané, že vykazovaly známky vyprávění. Narozdíl od narativní analýzy jsem však nesledoval prioritně životní příběh respondenta, ale pouze vybrané aspekty jeho života.

²⁸ Značku jsem zvolil namísto jména. Písmeno odkazuje na druh využívané služby – nocležna (N), ubytovna (U), sociální byt (B).

6. Výsledky výzkumného šetření

I v poměrně malém vzorku uživatelů SLD se stačily objevit všechny předpokládané faktory. Některé z nich byly přirozeným důsledkem, nebo spolučinitelem dalších, vzájemné vztahy takových faktorů však nebyly předmětem mého zájmu. Především jsem se soustředil na jejich přítomnost a na to, abych nezaměnil přirozené důsledky života na ulici s jeho příčinami. Jestliže například výraznou roli v životě respondenta U2 sehrál alkohol, bylo pro mne důležité vědět, zda začal pít až na ulici, anebo ne.

1) RODINA

U většiny respondentů se potvrdil předpoklad, že většinou nepocházejí z funkčních rodin. Dokladem toho jsou jejich svědectví. Na dětství respondentů se negativně podepsali především jejich otcové, zpravidla holdující alkoholu:

K mému dětství – když jsem byl malý, nebyli jsme hladní, ale to za komárů (za komunismu) nikdo, nebyli jsme v kriminále.... Nemůžu říct, že bych někdy měl hlad, nebo tak... matka se dřela a fotr chlastal, dnes si myslím, že nebýt matky, tak jsme všichni pozdechali. Otec když se nachcal, tak byl strašně rýpavý, nenechal nás na pokoji...matka se potom většinou sbalila a zmizela k babce a počkala až otec usne, aby se mohla vrátit.“ U2.

Respondent U1 mi sdělil, že jeho otec zabil matku, když mu byly dva roky. Od jeho propuštění z výkonu trestu se s otcem viděl pouze jednou ve věku patnácti let – „...viděl jsem ho vlastně jednou, co si teda pamatuju, a to byl opilej, tak jsem mu řekl – jestli za mnou chceš chodit opilej, tak to raději nechod' vůbec. Dnes už je možná taky mrtvej, to já ale nevím.“

„Fotr byl sviňa, ani o tom nechci mluvit... zasr. komunista, mamu utrápil – byl na ní pořád sprostěj, ona třeba uklízela a on na ní – drž hubu krávo... nakonec ji utrápil. Mně dělal šílený jelita šlauchem od pumpy, bylo mi strašně, když jsem se měl v těláku zeslíct... Na jeho pohřbu mi neukápla ani slzička, za mamou to jo, to jsem plakal půl roku.“ N1.

Z neúplné rodiny pocházel respondent B2, jehož otec se zabil na motorce ještě než se respondent narodil. „Máma, která ještě byla v tý době těhotná, po jeho

smrti pak chtěla utýct z Československa, ale chytli ji na hranicích, byla pak půl roku zavřená...já jsem se narodil prakticky v kriminále, takže se ničemu nedivím.“

Dětství v ústavní výchově neprožil žádný z dotazovaných. U1 vyrůstal v náhradní rodinné péči (osvojili si ho teta se strýcem) a na své dětství vzpomíná rád, stejně jako B1. Žádné problémy v orientační rodině jsem nenašel u N2 a B1.

Polovina dotazovaných nikdy neměla vlastní (reprodukční) rodinu, čtyři muži se oženili, dva z nich se poté rozvedli a jeden ovdověl. Špatné vztahy se ženou byly důvodem odchodu ze společného podnájmu u B1, předtím byl ženatý již jednou – z rozhovoru vyplynulo, že byl někdy „přepřacovaný“ a bývalou i současnou ženu bil.

U těch, jejichž rodiče, dospělé děti či sourozenci byli naživu, vyšlo najevo, že spolu buď nejsou v kontaktu, anebo jejich pomoci nechtějí využít, protože prý mají svoje vlastní rodiny a připadali by si na obtíž. Bezdětní (N1, U2, B2) se shodli na tom, že je lepší za daných okolností děti nemít.

2) ZDRAVÍ

Čtyři respondenti si stěžovali na zdravotní problémy, které mají v současnosti. Při šetření ale vyšlo najevo, že se ztrátou domova souvisely zdravotní obtíže ve třech případech. U2 měl před osmnácti lety závažný úraz (srazilo ho auto) v důsledku čehož mu ochrnula jedna noha. Tato událost měla velký vliv na psychiku respondenta a další sféry jeho života (ztráta zaměstnání, izolace, napětí v mezi ním a ostatními členy rodiny). Vyústěním byl nakonec konflikt s (orientační) rodinou a odchod na ulici. U1 měl od dětství obtíže psychického charakteru a jeho dvouletá hospitalizace přispěla k tomu, že se po propuštění neměl kam vrátit. B2 měl chronické problémy se zády. Všem zmíněným byl přiznán částečný nebo plně invalidní důchod.

3) ZÁVISLOSTI

N1, který byl čtyřikrát v protialkoholové léčebně v Bílé Vodě, uvedl: *„Za něco si můžu vyloženě sám. Asi by to bylo jinak, kdybych problémy neřešil chlastem. V tom zlomu, když přišel, mi bylo všechno jedno a to byla velká chyba.“*
I U2 otevřeně přiznal svůj vztah k alkoholu i několikrát pobytu na psychiatrické

léčebně komentuje následovně: „*Chlastám, co jsem se vrátil z vojny, ale všechny moje problémy vylezly najevo až co mě vyhodili z domu. (...) Ten chlast mi to dřív zlehčoval, teď mi to ale jitří. Vrací se mi nonstop vzpomínky, ty negativní sra..y, na tohle a na tamto. Tak piju. Ale s radostí jsem nepil 15 let, teď už je to jen ze zoufalství.*“. N2 se tématu vyhýbal, ale jeho potíže s alkoholem potvrdila sociální pracovnice SLD i další zaměstnanci, ostatní respondenti problémy s alkoholem pravděpodobně neměli. Závislosti na jiných látkách než na alkoholu jsem mezi respondenty nezaznamenal, respondenta B1 však někteří zaměstnanci SLD podezřívají z gamblerství.

4) NEZAMĚSTNANOST

Všichni dotazovaní mají v současné době zajištěny alespoň nějaké příjmy. N1 pobírá životní minimum, ale na práci již rezignoval, N2 pracuje bez pracovní smlouvy na stavbě, B1 má legální zaměstnání jako manipulační dělník v jisté menší firmě. U1 a U2 mají invalidní důchody, B2 částečný invalidní a přivydělává si prodejem Nového prostoru. N1 uvedl, že po revoluci zavřeli závod, ve kterém pracoval, čímž přišel i o místo v tamní ubytovně: „*Pak už mě nechtěl nikdo ubytovat. A co mi pomůže práce bez střechy nad hlavou? Dva týdny jsem to vydržel – vstávat do práce přímo z lavičky v parku, ale pak se na to vykašlal, to nemělo smysl.*“ B2 se vyjádřil takto: „*Když jsem pracoval na pile, to mě bavilo, i nějaký peníze byly.....teda než mě sebrali a já jsem si odbouchal pět let za rozkrádání socialistickýho majetku. Kriminál tě změní. Pak už jsem nedělal žádnou práci, kterou by mě bavilo dělat.*“

7. Shrnutí

Z výzkumného šetření u šesti jedinců plyne, že na ně v průběhu jejich života působily různé nepříznivé okolnosti. Každého z respondentů postihla osudová rána (zdravotní úraz, krize ve vztazích, ztráta blízkého člověka), anebo na ně působila součinnost vždy několika nepříznivých faktorů. Zaznamenal jsem, že osobnosti respondentů se od sebe liší, kauzálně je ale spojuje osobní neštěstí. Žádná z příčin jejich bezdomovectví by samotná nemusela zapříčinit ztrátu domova, tu teprve umožnily narušené sociální vazby, nebo jejich absence. Většina respondentů byla v životě osamocená, anebo jejich osamocení zapříčinil odchod od rodiny. Nezažili slušné zacházení v orientační rodině, snad proto nejsou vždy dobře vybaveni pro jednání s ostatními a zvláště s opačným pohlavím. Nelze říct, že by neměli pracovní návyky, nebo že by měli vůči práci osobní averzi, jak se často předpokládá. Jejich vztah k práci je ovlivněn okolnostmi jako jsou nezaměstnanost, dlouhodobé pobyty v institucích (kriminály, léčebny) a další.

Bezdomovci nejsou jen oběťmi, ale často i strůjci své situace – především neochotou (nebo též zastíranou neschopností) své problémy řešit. Obecně řečeno často lžou sami sobě i druhým. Tak se z jejich vlastních tragických příběhů může snadno stát (zvláště u uživatelů denního centra a nocležny) univerzální obhajoba jejich často nevhodného chování, anebo prostředek k dosažení momentálních cílů. Zásadní roli v životě klientů často hraje alkohol, který u některých stál při zrodu jejich potíží, jiným se stal „druhem“ až na ulici. Zneužívání alkoholu a omamných látek zásadně posiluje míru osobní rezignace a vůle.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývala bezdomovectvím a jeho příčinami. Při zpracovávání tématu jsem využil poměrně bohatých dostupných zdrojů a částečně jsem čerpal ze své Absolventské práce, i z osobních zkušeností. Je možné říci, že mne po dobu příprav i během samotné realizace práce provázela otázka po dobrovolném bezdomovectví. Především tím, že dobrovolnost je lidem bez domova majoritou mnohdy jaksi přiřčena, a to mne s postupným pronikáním do zkoumané problematiky stavělo do pozice jejich zastánce. U žádného z respondentů jsem při praktické části práce nenalezl situaci, v níž by se pro život na ulici nějakým způsobem rozhodoval. Ztráta domova vyplynula někdy i bez jejich účasti.

Někteří lidé se domnívají, že bezdomovectví má jednu pojmenovatelnou příčinu. Moje práce dokazuje opak: v praktické části jsem prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru zkoumal jednotlivé oblasti života šesti bezdomovců (subjektivní faktory ovlivňující bezdomovectví) a ukázalo se, že téměř v každé zkoumané oblasti je přítomen nějaký „činitel“, který bezdomovectví toho kterého člověka významně přispěl. Potíž ale nastává při snaze příčiny interpretovat. Subjektivní faktory lze zkoumat, nevíme však, jaký skutečný vliv a dopad na daného člověka měly. Během šetření mne napadlo, že zjistit, nakolik se jednotlivé vnější vlivy na člověku odrazily, by vyžadovalo nějakou hlubinnou psychologickou metodu.

Jednotlivé kapitoly této práce by samy o sobě mohly posloužit jako téma další samostatné práce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAJER, P. Zákon předpokládá kvalifikovaného úředníka schopného citlivě posoudit situaci. *Sociální práce*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2002- . Roč. 2006, č. 4, s. 62-63. ISSN: 1213-3204.

FITZPATRICK, S., KEMP, P., KLINKER, S. *Bezdomovství: přehled výsledků výzkumů z Velké Británie*. Přel. Miroslav Barták a kol. 1. vyd., Kostelec nad Černými lesy: SV, s.r.o., 2004. s. 96. ISBN 80-86625-15-X.

GOTTWALDOVÁ, A. *Problematika bezdomovectví v Olomouci*. Olomouc, 2009. s. 67. Bakalářská práce obhájená na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého na katedře Křesťanské sociální práce. Vedoucí diplomové práce Hana Krylová.

HAASOVÁ, J. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova*. 1. vyd., neuvedeno. Olomouc: Universita Palackého, 2005. s. 93. ISBN 80-244-1238-1.

HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál, 1993. 166.

HORÁKOVÁ, M. K problematice bezdomovství. *Sociální politika. Měsíčník Ministerstva práce a sociálních věcí*, roč. 21, č. 10, 1995. s. 6-9. ISSN 0049-0961.

HRADECKÁ, V. – HRADECKÝ, I. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Vydání neuvedeno. Praha: Naděje, 1996. s. 107. ISBN 80-902292-0-4.

HRADECKÝ, I. a kol. *Definice a typologie bezdomovství. Zpráva o realizaci aktivit č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*. [online]. Poslední aktualizace 17. 9. 2007 [cit. 2009-8-28] Dostupné z:
<<http://www.bezdomovci.eu/sad.ayrton.cz/storage/File/Publikace%20Definice%20a%20typologie%20bezdomovstvi.pdf>>

HRADECKÝ, I. a kol. *Sčítání bezdomovců Praha 2004. Závěrečná zpráva.* [online]. Poslední aktualizace 26. 4. 2004 [cit. 2009-8-15] Dostupné z: <<http://www.bezdomovci.eu/sad.ayrton.cz/storage/File/Scitani%20bezdomovcu%20Praha%202004.pdf>>

JANEBOVÁ, R. Proces vzniku a stádia bezdomovství. *Sociální práce*, roč. 1999, č. 4, 1999. s. 27-28. ISSN neuvedeno.

KAPRÁLOVÁ, V. *Lidé bez přístřeší.* Olomouc, 2005. s. 165. Diplomová práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého na katedře pedagogiky s celoškolskou působností. Vedoucí diplomové práce Jitka Skopalová. Depon. in: Univerzitní knihovna, Olomouc.

KLIMEŠ, J. *K problematice bezdomovectví.* Olomouc, 2009. s. 37. Absolventská práce obhájená na Caritas – VOŠ. Vedoucí absolventské práce Jitka Skopalová.

KRÁČMAROVÁ, I. *Pohled společnosti na člověka bez domova.* Olomouc, 2009. s. 68. Bakalářská práce obhájená na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého na katedře Křesťanské sociální práce. Vedoucí diplomové práce Hana Krylová.

MAREŠ, P. – VYHLÍDAL, J. – SIROVÁTKA, T. *Nezaměstnaní na trhu práce. Dopady nezaměstnanosti, hledání zaměstnání, faktory marginalizace a úspěchu na trhu práce.* 1. vyd. Brno: VÚPSV, 2002. 62 stran ISBN neuvedeno.

MARTINKOVÁ, L. Úvod do problematiky bezdomovectví a vznik charitní ordinace. In MIKULÁŠEK, O. *Zdravotnická péče a bezdomovectví : Sborník z konference Olomouc 4. prosince 2008.* 1. vyd. Olomouc : Charita Olomouc, 2008. s. 7-11. ISBN 978-80-254-3656-1.

MARTINKOVÁ, L., Úvod do problematiky bezdomovectví a vznik charitní ordinace. In MIKULÁŠEK, O. *Zdravotnická péče a bezdomovectví : Sborník z konference Olomouc 4. prosince 2008.* 1. vyd. Olomouc : Charita Olomouc, 2008. s. 7-11. ISBN 978-80-254-3656-1.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1.vyd. Praha: Grada, 2006. s. 332. ISBN 80-247-1362-4.

PAVELKOVÁ, J. *Problematika lidí v nouzi*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2007. s. 122. ISBN 978-80-7290-338-2.

PRŮDKOVÁ, T., NOVOTNÝ, P. *Bezdomovectví*. 1.vyd. Praha: Triton, 2008. s. 96. ISBN 978-80-7387-100-0.

RICHTEROVÁ, M., ORGONÍKOVÁ, L. *Různé cesty pomoci – Porovnání teorie a praxe sociální práce se lidmi bez domova*. 1.vyd. Krnov: Aklub, 2008. s. 72. ISBN 978-80-254-1562-7.

ŠTECHOVÁ, M. [odpovědná redaktorka]. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. s. 111. ISBN 978-80-7338-069-4.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšíř. Vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. 2. Vyd. Praha: Portál, 1999. 444 s. ISBN 80-7178-496-6.

Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů